Tusculum

2026

SOLIN-19

Nakladnik
Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika
Jure Šaban-Stanić

Glavni urednik
Marko Matijević

Uredništvo
Joško Belamarić
Nenad Cambi
Dino Demicheli
Josip Dukić
Arsen Duplančić
Miroslav Katić
Dražen Maršić
Ivana Odža
Michael Ursinus

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak
Marko Grgić

Izrada UDK-a
Morana Perišić

Tisak
Tiskara Kovačić

Naklada
500 primjeraka

Časopis je uvršten u podatkovne baze: Emerging Sources Citation Index (Web of Science Core Collection), AWOL (The Ancient World Online), Hrčak (Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske).

Izdavanje časopisa novčano podupire Grad Solin.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469
Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

19

Solin, 2026.

Sadržaj

7		**Pedeseta obljetnica Godine velikoga zavjeta**
9-28	Marko Trogrlić	**Duhovna poruka solinskoga slavlja 1976. O 50. obljetnici (1976. – 2026.)**
29-50	Josip Dukić	**Solinska proslava 1976. godine između sjećanja i zaborava**
51-76	Vinicije Lupis – Marko Matijević	**Likovna umjetnost nadahnuta Godinom velikoga zavjeta**
77		**Varia**
79-94	Dražen Maršić	**O neobičnim tragovima izrade višedijelnoga sjedećeg kipa iz Salone**
95-105	Nino Švonja	**Heksagonalni Jupiterov žrtvenik iz Salone**
107-115	Andreja Markovac – Jelena Mariani	**Zaštitno arheološko istraživanje dijela Sjeveroistočne salonitanske nekropole**
117-124	Ivan Matijević	**Neobjavljeni nadgrobni natpisi kod crkve sv. Petra i Mojsija u Solinu**
125-152	Ivan Alduk – Michael Ursinus	**Sixteenth century Ottoman Landmarks between Salona, Lončarić and Vranjic: A Centre of Medieval Croatian Statehood Revisited Half a Millennium Later**
153-167	Ana Torlak	**Venera *Genetrix* Thomasa Bradyja**
169-183	Mirko Jankov	**Između sjećanja i zaborava: o genezi dvaju napjeva Pučkih pivača Gospe od Otoka iz Solina**
185-191	Ivana Odža	**Poetika pričanja iz života na odabranim primjerima iz *Solinske kronike***
193-194		**U spomen na Ivana Grubišića (26. rujna 1945. – 8. studenoga 2025.)**
195-196		**Naputak suradnicima *Tusculuma***

Josip Dukić

Solinska proslava 1976. godine između sjećanja i zaborava

Josip Dukić
Katolički bogoslovni fakultet u Splitu
Centar »Don Frane Bulić«
Zrinsko-Frankopanska 19
HR, 21000 Split
josdukic@gmail.com

Na Gospinu otoku u Solinu 12. rujna 1976. obilježen je dvostruki jubilej: trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata i tisućita obljetnica smrti kraljice Jelene. Događaj je imao međunarodni i ekumenski karakter. Predvodio ga je izaslanik pape Pavla VI., kardinal Franjo Šeper, a prisustvovali su mu visoki crkveni dostojanstvenici iz cijele Europe te predstavnici Srpske pravoslavne crkve i Islamske vjerske zajednice. Središnji skup, održan pod geslom Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata, privukao je – prema izvješću Službe državne sigurnosti (SDS) – oko 30.000, a prema crkvenim izvorima više od 100.000 hodočasnika iz domovine i iseljeništva. Unatoč svojoj važnosti, solinska proslava gotovo da nije potaknula veće znanstveno zanimanje. Osim novinskih tekstova i pokojega članka napisanoga uglavnom bez bilježaka i navođenja povijesnih izvora, vrijedi izdvojiti radove Drage Šimundže, člana Odbora za proslavu, zatim Petra Zdravka Blajića, Darka Hudelista, Miroslava Akmadže i Marka Trogrlića. Šimundžina spomen-knjiga *Godina velikoga zavjeta. Hrvatski kršćanski jubileji* (1977.), koja je već pet desetljeća glavni izvor za proučavanje solinske proslave, nažalost, ne sadrži reference na korištenu povijesnu građu, što uvelike umanjuje njezinu historiografsku vrijednost. U tom su kontekstu iznimno dragocjena izvješća (39 »informacija«) Službe državne sigurnosti, koja je ujedno bila i neprijatelj i vrlo pažljiv kroničar solinske proslave. Unatoč svojoj primarnoj namjeri – da nadzire, dokumentira »neprijateljsku djelatnost« i pomogne u potiskivanju događaja – tajna policija postala je, paradoksalno, najpedantniji kroničar solinske proslave. Upravo tih 39 »informacija« – koje se ovdje prvi put koriste kao povijesni izvor – više od bilo kojega drugog vrela svjedoče o tome koliko su odnosi između Komunističke partije i Crkve bili složeni i napeti uoči, tijekom i nakon održavanja proslave. Štoviše, ti povijesni izvori pomažu u prevladavanju historiografskoga zaborava i oblikovanju uravnoteženoga znanstvenog sjećanja na solinsku proslavu.

Ključne riječi: Rim, Zagreb, Split, Solin, Franjo Šeper, Franjo Kuharić, Frane Franić, Tugomir (Miro) Jovanović, Živko Kustić, Drago Šimundža, Služba državne sigurnosti, informacije Službe državne sigurnosti

UDK: 272-9(497.583Solin)"1976"
322(497.5)"1973/1977"

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 17. srpnja 2026.

UVOD

Na Gospinu otoku u Solinu 12. rujna 1976. obilježen je dvostruki jubilej: trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata i tisućita obljetnica smrti kraljice Jelene. Taj događaj nije bio samo vjerski skup nego i snažan izraz hrvatskoga nacionalnog i kulturnog identiteta u iznimno osjetljivom društveno-političkom trenutku. Središnje je slavlje predvodio izaslanik pape Pavla VI., kardinal Franjo Šeper, a prisustvovali su mu visoki crkveni dostojanstvenici iz cijele Europe te predstavnici Srpske pravoslavne crkve i Islamske vjerske zajednice, čime je skup dobio međunarodni i ekumenski karakter. Tom je prigodom kardinal Franjo Kuharić izrekao znamenitu molitvu Gospi Velikoga zavjeta. Od te se svečane proslave nedjelja nakon blagdana Male Gospe (8. rujna) diljem Hrvatske i u hrvatskim katoličkim misijama u svijetu slavi kao Nedjelja Velikoga zavjeta, odnosno Nedjelja Velikoga hrvatskoga krsnog zavjeta.

Središnji skup u Solinu, održan pod geslom *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata*, privukao je – prema izvješću Službe državne sigurnosti (SDS) – oko 30.000, a prema crkvenim izvorima više od 100.000 hodočasnika iz domovine i iseljeništva. Služba državne sigurnosti tretirala je skup kao prvorazredni politički rizik i manifestaciju »kleronacionalizma«. Zbog toga su njezini agenti pomno pratili organizatore od samoga početka pa sve do završetka proslave, zabilježivši sve detalje u 39 izvješća (odnosno »informacija«), koja se ovdje prvi put koriste kao dragocjen povijesni izvor.

Medijski izvještaji o solinskoj proslavi bili su duboko podijeljeni te su vjerno oslikavali iznimno napete crkveno-političke odnose u tadašnjoj Jugoslaviji. Dok su državni mediji pod kontrolom Komunističke partije uglavnom ignorirali ili marginalizirali skup, katolički je tisak – unatoč stalnim prijetnjama i cenzuri – uspio sačuvati svjedočanstvo o tom događaju.

Unatoč svojoj važnosti, solinska proslava gotovo da nije potaknula veće znanstveno zanimanje. Osim novinskih tekstova i pokojega članka pisanoga uglavnom bez bilježaka i navođenja povijesnih izvora, izdvajaju se radovi Drage Šimundže, člana Odbora za proslavu, Petra Zdravka Blajića, Darka Hudelista, Miroslava Akmadže i Marka Trogrlića. Među njima se posebno ističe Šimundžina spomen-knjiga *Godina velikoga zavjeta. Hrvatski kršćanski jubileji*, koja je već pet desetljeća glavni izvor za proučavanje solinske proslave. Nažalost, Šimundžina knjiga – za razliku od njegova dva članka *Hrvatski kršćanski jubileji u Solinu 1957./76* i *Godina velikoga zavjeta i hrvatski kršćanski jubileji* – ne sadrži reference na korištenu povijesnu građu, što uvelike umanjuje njezinu historiografsku vrijednost.

U tom su kontekstu iznimno dragocjena izvješća Službe državne sigurnosti, koja je ujedno bila i neprijatelj i vrlo pažljiv kroničar solinske proslave. Unatoč svojoj primarnoj namjeri – da nadzire, dokumentira »neprijateljsku djelatnost« i pomogne u potiskivanju događaja – tajna policija postala je, paradoksalno, najpedantniji kroničar solinske proslave. Upravo te »informacije«, više od bilo kojega drugog izvora, svjedoče o tome koliko su odnosi između Komunističke partije i Crkve bili složeni i napeti uoči, tijekom i nakon održavanja proslave. Štoviše, ti povijesni izvori pomažu u prevladavanju historiografskoga zaborava i oblikovanju uravnoteženoga znanstvenog sjećanja na solinsku proslavu.

Cilj je ovoga rada na temelju postojećih tekstova rasvijetliti memorijske i historiografske aspekte solinske proslave 1976. godine te, primjenom dosad neiskorištenih primarnih izvora Službe državne sigurnosti, ukazati na njihove sadržajne i metodološke manjkavosti. Analizom postojećih tekstova i novootkrivenih povijesnih vrela nastojat će se odgovoriti na tri ključna pitanja:

1. Kako su suprotstavljeni crkveni i politički izvori utjecali na oblikovanje sjećanja na solinsku proslavu?
2. Zašto je solinska proslava u hrvatskoj historiografiji marginalizirana unatoč svojemu masovnom, međunarodnom i ekumenskom karakteru?
3. U kojoj mjeri novootkriveni spisi Službe državne sigurnosti nadopunjuju dosadašnje spoznaje?

SOLINSKA PROSLAVA IZMEĐU CENZURE I OTPORA

Solinska proslava 1976. godine organizirana je u jeku ateističkoga i anacionalnoga komunističkog režima, neposredno nakon sloma Hrvatskog proljeća. U sklopu toga slavlja Crkva je povezala dva velika jubileja: tisućoitu obljetnicu smrti kraljice Jelene i 1300. obljetnicu pokrštenja Hrvata. Središnji skup održan je 12. rujna 1976. na Gospinu otoku, gdje se okupilo mnoštvo hodočasnika. Događaj je imao međunarodni i ekumenski karakter. Predvodio ga je papinski izaslanik kardinal Franjo Šeper, a prisustvovali su mu visoki crkveni dostojanstvenici iz cijele Europe te predstavnici Srpske pravoslavne crkve i Islamske vjerske zajednice.

Usporedna analiza katoličkoga tiska i državnih medija o tome događaju razotkriva dva potpuno oprečna modela medijske konstrukcije – model sjećanja i model zaborava. Dok su crkvena glasila, ponajprije *Glas Koncila*, proslavu prikazivala kao vjerski skup s dubokim povijesnim i ekumenskim temeljima, civilni su je mediji promatrali kroz optiku političko-sigurnosne prijetnje. Stoga su je uvelike prešućivali i ignorirali, iako je vlasti nisu zabranile.

Zajedništvo vjere i povijesti

Prema riječima splitsko-makarskoga nadbiskupa Frane Franića, zamisao o proslavi tisućite obljetnice prvoga hrvatskog marijanskog svetišta u Solinu rodila se još 1965. godine. Između ostaloga, planiralo se u suradnji sa stručnjacima istražiti i konzervirati ostatke Jelenine bazilike. Zbog toga je bilo predviđeno rušenje postojeće crkve i izgradnja nove, koja bi se uklopila u novi ambijent, no taj pothvat nije ostvaren. S vremenom je sazrela ideja da se kao glavni jubilej obilježi 1300. obljetnica kršćanstva u Hrvata, što su prihvatili i ostvarili biskupi s hrvatskoga jezičnog područja. Kako se obljetnica bližila, odlučeno je da se oba povijesna jubileja – Trinaest stoljeća kršćanstva

u Hrvata i Tisućobljetnica prvoga poznatoga hrvatskog Gospina svetišta kraljice Jelene u Solinu – povežu u jedinstvenu proslavu nazvanu Godinom velikoga zavjeta ili Hrvatskom marijanskom godinom. U tome razdoblju, od 8. rujna 1975. do 12. rujna 1976., vjernici su duboko doživjeli radost i zajedništvo svoje vjere i povijesti.[1]

Prvim jubilarnim hodočašćem, 8. rujna 1975., svečano je otvorena Hrvatska marijanska godina. Tijekom toga dana kroz solinsko se svetište od jutra do kasnih poslijepodnevnih sati slilo više od dvadeset tisuća hodočasnika.[2] Nakon toga, hodočasnički se tijek nije prekidao. Pojedinci su neprestano pristizali, a snažan zajednički duh pokrenuli su splitski svećenici hodočašćem 3. prosinca 1975.[3] S proljećem 1976. godine uslijedio je sveopći hodočasnički val koji je bez prestanka trajao mjesecima.

Hodočašća u solinsko svetište su bila organizirana na dvije razine: staleškoj i teritorijalnoj. Šimundža u knjizi bilježi hodočašća ministranata,[4] prvopričesnika,[5] srednjoškolaca,[6] mladih iz pojedinih župa,[7] sjemeništaraca,[8] bogoslova,[9] svećenika[10] te redovnika[11] i redovnica[12] svih kongregacija koje djeluju na hrvatskome jezičnom području.

Solin je 1976. godine bio mjesto gdje su se osobni odazivi Božjem pozivu spojili s velikim jubilejem čitavoga naroda, potvrđujući da su svećeništvo i redovništvo neraskidivo povezani sa živom vjerničkom zajednicom. Ređenje desetorice novih svećenika i sedmorice đakona pred licem velikoga mnoštva i pod zagovorom Gospe od Otoka poslalo je snažnu poruku nade i kontinuiteta vjere u iznimno izazovnim društveno-političkim vremenima.[13]

Svećenici koji su slavili 25 godina svoje službe obnovili su svoja obećanja na mjestu gdje su udareni temelji hrvatske kršćanske povijesti.[14] Redovnice, predajući svoje živote kroz zavjete čistoće, siromaštva i poslušnosti, dale su poseban duhovni pečat ovome slavlju.[15]

Posebno su bila upečatljiva hodočašća bolesnika i nemoćnih osoba,[16] kojima je u svetištu pružena posebna duhovna skrb. I posjet radnika iz tuđine[17] i hodočašće majki[18] pokazali su da je Solin 1976. bio mjesto susreta raseljene i zavičajne Hrvatske, gdje su se pod okriljem Gospe od Otoka spojile osobne obiteljske sudbine s povijesnim pamćenjem čitavoga naroda.

U skladu s općim programom i sadržajima Zavjetne godine, solinski župnik don Tugomir Jovanović upriličio je pučke misije u tamošnjemu svetištu u najpogodnijem trenutku pokorničkoga raspoloženja: tijekom Velikoga tjedna. Misije su vodili isusovci o. Stjepan Katulić i o. Josip Weissgerber, a posebno su se istaknuli mladi koji su živo raspravljali o novim oblicima pobožnosti i kršćanskoga svjedočenja u suvremenom dobu.[19]

Sudionici Tečaja duhovnosti, organiziranoga u povodu jubilarnih slavlja u Splitu i Solinu, okupili su se 4. kolovoza u Jeleninu svetištu, gdje je mostarski biskup koadjutor, msgr. Pavao Žanić, održao predavanje u Gospinu svetištu.[20]

U sklopu Jubilarne godine *Glas Koncila* i *Mali Koncil* pripremili su vjeronaučnu građu iz crkvene povijesti, što je potaknulo val predavanja i natjecanja u domovini i dijaspori. Tradicionalna vjeronaučna olimpijada tom je prigodom nazvana Turnir kraljice Jelene, a okupila je dekanatske i biskupijske ekipe koje su kroz natjecanje iz poznavanja vlastite povijesti ugradile zanos i zajedništvo u svečano jubilejsko slavlje. Nakon što je više od 30.000

1 D. Šimundža 1977, str. 8, 10.
2 Isto, str. 38.
3 Isto, str. 39.
4 Isto, str. 72.
5 Isto, str. 61, 66.
6 Isto, str. 45, 48, 54, 57.
7 Isto, str. 42, 48, 61, 69.
8 Isto, str. 48, 72. U duhu zahvalnosti, zajedništva i uspomena na srednjoškolske dane, bivši sjemeništarci Splitsko-makarske nadbiskupije okupili su se u Solinu 21. lipnja 1976. kako bi svečano obilježili 10. obljetnicu svoje mature. Usp. D. Šimundža 1977, str. 66.
9 Isto, str. 48, 52, 60.
10 Isto, str. 39, 40, 42, 54, 78.
11 Isto, str. 45, 58, 69, 83, 84.
12 Isto, str. 42, 45, 60, 62, 66, 83.
13 Isto, str. 67.
14 Isto, str. 61.
15 Isto, str. 80-81.
16 Isto, str. 41.
17 Isto, str. 41.
18 Isto, str. 42.
19 Isto, str. 42.
20 Isto, str. 76.

mladih u domovini i zapadnoj Europi tijekom školske godine proučavalo crkvenu i narodnu povijest, pobjedničke biskupijske ekipe – četiri srednjoškolske i 14 osnovnoškolskih – okupile su se u Solinu i Splitu na završnome natjecanju. Finalni susreti održani su 19. i 20. lipnja u splitskoj crkvi Gospe od Zdravlja, pod vodstvom novinara Luke Depola i stručnoga žirija predvođenoga pokretačem Turnira Živkom Kustićem. Najbolja ekipa srednjoškolaca bila je vjeronaučna ekipa iz Jelse s Hvara, a među osnovcima pobjedu su odnijeli vjeroučenici iz Posušja.[21]

Na svojemu putu prema Lurdu, Solin su u lipnju i srpnju 1976. posjetile dvije hodočasničke skupine: makarsko hodočašće pod vodstvom don Srećka Bezića započelo je svoje putovanje rano ujutro 7. lipnja iz solinskoga zavjetnog svetišta, dok su 12. srpnja mostarski hodočasnici, predvođeni biskupom msgr. Pavlom Žanićem, u Solinu navečer obavili svoje jubilejsko hodočašće prije nastavka puta prema Lurdu.[22]

Posebno poglavlje u kronici solinskoga jubileja pripada hrvatskoj dijaspori i povijesnim manjinama. Dolazak Gradišćanskih Hrvata, predvođenih željezanskim biskupom Stefanom Lászlom, opisan je s iznimnim emotivnim nabojem kao svjedočanstvo neraskidive narodne i vjerske povezanosti unatoč stoljetnoj teritorijalnoj odvojenosti.[23] Jednako tako, u kronici se bilježi i prisutnost vjernika mađarskoga[24] i slovačkoga jezika,[25] čime se dodatno ističe katolička širina i univerzalnost solinskoga svetišta.

Na hodočašću grkokatolika u Solin 30. svibnja euharistijsko slavlje po istočnome obredu predvodio je rektor i dekan preč. Ivan Pavković uz šestoricu svećenika i četrnaest časnih sestara bazilijanki. Pridružilo im se mnoštvo vjernika u zajedničkoj molitvi i skladnome pjevanju. Događaj su dodatno obogatile mlade Žumberčanke u narodnim nošnjama, podsjećajući na uskočku tradiciju, dok je urednik *Glasa Koncila* Živko Kustić u propovijedi istaknuo kako je Crkva divan primjer jedinstva u raznolikosti.[26]

U Solin je 8. kolovoza 1976. stiglo iznimno dobro organizirano i duhovno pripremljeno hodočašće iz ravne Bačke. Oko 700 vjernika Subotičke biskupije, predvođenih svojim biskupom msgr. Matišom Zvekanovićem i petnaestak svećenika, stiglo je na Gospin otok nakon dugoga puta i posjeta mnogim domaćim marijanskim svetištima. Osobito upečatljiva bila je njihova duhovna priprema uoči samoga dolaska u Solin: točno u ponoć, u svetištu Vepric kod Makarske, obavili su pokorničko bogoslužje i liturgiju svjetla.[27]

Posebno dirljiv trenutak bio je prinos zavjetnih darova, kada su mladići i djevojke u živopisnim narodnim nošnjama na oltar donijeli trajne spomene svoga susreta s pradjedovskim svetištem: zavjetnu zastavu hrvatskih katolika iz Bačke s likom Gospe iz Bunarića, zavjetne zastave Mađara i Slovaka – pri čemu je na mađarskoj zastavi s likom Bogorodice iz Doroslova stajala posveta solinskome jubileju na mađarskome jeziku, veliku zajedničku svijeću, tradicijske ručne radove, ćilime i vezove, plodove bačke ravnice: kukuruz i pšenicu. Svojom čvrstom vjerom, bogatom baštinom i milozvučnim pjevanjem, bački su hodočasnici ostavili dubok trag u Solinu, posvjedočivši živo zajedništvo unutar jedne biskupijske obitelji.[28]

Posebno mjesto u kronici solinskoga jubileja zauzima masovni dolazak vjernika iz pojedinih župa i dekanata te biskupijskih hodočašća iz cijele Bosne i Hercegovine. Iz Sarajevske nadbiskupije,[29] kao i iz Mostarske[30] te Banjolučke biskupije,[31] u Solin su se slili desetci tisuća hodočasnika, predvođeni svojim pastirima, koji su stoljećima čuvali vjeru u tim krajevima.

Za katolike iz Bosne i Hercegovine dolazak na Gospin otok nije bio samo vjerski čin, nego i duboki susret s vlastitim kršćanskim i narodnim korijenima. U izazovnim vremenima, njihovo je prisustvo u Solinu odisalo nepokolebljivom vjerom, prepoznatljivim marijanskim žarom i živim zajedništvom. Pjesmom, molitvom i žrtvom dalekoga puta, bosanskohercegovački su hodočasnici posvjedočili da ih sa solinskim svetištem veže ista neraskidiva nit vjere i povijesti.

U sklopu velikoga jubileja, Gospin otok postao je središnja točka prema kojoj su se mjesecima slijevale rijeke hodočasnika iz svih krajeva Hrvatske. Od dalekoga sjevera i istoka

21 Isto, str. 62-64.
22 Isto, str. 62, 72.
23 Isto, str. 83.
24 Isto, str. 72, 77.
25 Isto, str. 77.
26 Isto, str. 59.
27 Isto, str. 77.
28 Isto, str. 77.
29 Isto, str. 66, 69, 70-71, 75-76, 79-80, 82-83.
30 Isto, str. 71, 74, 82-83.
31 Isto, str. 66, 69, 72-73, 82-83.

– iz župa Zagrebačke nadbiskupije[32] i Đakovačke biskupije,[33] preko gorskih i primorskih krajeva Riječke nadbiskupije,[34] Porečko-pulske biskupije[35] i Krčke biskupije,[36] pa sve do južnih krajeva Zadarske nadbiskupije,[37] Šibenske biskupije,[38] Hvarske biskupije,[39] Splitsko-makarske nadbiskupije[40] te Dubrovačke biskupije[41] – organizirana su hodočašća na razini župa, dekanata i čitavih biskupija.

Rijeke vjernika, predvođene svojim župnicima i biskupima, stizale su u Solin autobusima, vlakovima i osobnim vozilima, a mnogi su znatne dionice puta prelazili i pješice, prinoseći svoju žrtvu i molitve. Svaka je župa i biskupija na Gospin otok donosila svoj prepoznatljiv pečat – živopisne narodne nošnje, župne barjake, tradicijske pjesme i posebne zavjetne darove. Bilo je to veličanstveno svjedočanstvo žive vjere i crkvenoga jedinstva, u kojem su se lokalne baštine iz svih hrvatskih regija stopile u jedno veliko, zajedničko slavlje na izvorima naše povijesti. Solin je tako postao mjesto živoga susreta i homogenizacije naroda koji je u tim trenucima brisao regionalne podjele i manifestirao jedinstvo koje mu je u sekularnome javnom prostoru bilo uskraćeno.

Za obljetnicu je pripremljeno nekoliko prigodnih pjesama, igrokaza te drugih književnih ostvarenja, među kojima Drago Šimundža posebno izdvaja povijesnu poemu Antuna Bauera *Spjev o kraljici Jeleni i crkvi Gospe od Otoka*. Uz brojne priredbe, koncerte i predavanja, istaknuo je i *Jubilejski solistički koncert*, koji je u više navrata po hrvatskim gradovima i župama izvodio zagrebački ansambl *Collegium pro musica sacra*, kao i svečani koncert održan u Splitu i Šibeniku u povodu jubilejske akademije.[42]

Vrhunac cjelokupne Jubilarne godine zbio se između 8. i 12. rujna 1976. u Splitu i Solinu, a tome je povijesnom tjednu Drago Šimundža u spomen-knjizi posvetio posebno poglavlje. Sadržajan i pomno osmišljen završni program isprepleo je vrhunska teološko-znanstvena izlaganja s veličanstvenim liturgijskim slavljima, privukavši pozornost kako domaće tako i sveopće svjetske katoličke javnosti.

Kao uvod u završne jubilarne svečanosti u Splitu i Solinu, 7. rujna navečer u svetištu Vepric održano je svečano slavlje uoči Male Gospe. Uz mnoštvo hodočasnika i svećenika, euharistijsko slavlje predvodio je đakovački biskup Ćiril Kos, uz prisutnost splitskoga nadbiskupa Frane Franića te gostujućih biskupa iz Italije i Poljske. Uz pobožnosti, procesiju i križni put, u svetištu je blagoslovljena velika kamena krsna spomen-svijeća u povodu 1300. obljetnice kršćanstva u Hrvata.[43]

Blagdanom Male Gospe, 8. rujna, u Jeleninu su svetištu u Solinu započele završne jubilarne proslave i proslavljena je godišnjica otvaranja Hrvatske marijanske godine. Jutarnju misu pred više od 10.000 hodočasnika predvodio je nadbiskup Frane Franić, uz koncelebraciju domaćih i poljskih biskupa te prisutnost inozemnih gostiju. Vrhunac dana bio je u poslijepodnevnim satima, kada je zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić pred novih 10.000 do 15.000 okupljenih vjernika svečano otvorio Hrvatski marijanski kongres. Kongres je imao pučki i propovjednički karakter, a osim u Solinu, slavlja su se tijekom tri dana istodobno odvijala u pet splitskih crkava (Gospa od Zdravlja, Gospa od Pojišana, Pomoćnica kršćana na Kmanu, Majka Božja na Brdima, Srce Isusovo na Visokoj) te u Omišu, Sinju, Kaštel Starome i Trogiru. Predavanja, odnosno propovijedi uglavnom su držali hrvatski biskupi. Među mnogim predavačima i propovjednicima, istaknuo se i poznati misionar o. Ante Gabrić. Kongres je protekao u iznimno svečanome ozračju i uz velik odaziv naroda koji ga je spontano prihvatio.[44]

Prvi hrvatski mariološki kongres održan je 9. i 10. rujna 1976. u prostorijama Centralnoga bogoslovnog sjemeništa u Splitu. Skup je imao znanstveni karakter, a organizirao ga je Hrvatski mariološki institut iz Zagreba u suradnji s Vijećem za solinsku proslavu. Središnja tema Kongresa bila je *Bogorodica u Hrvata*, razrađena kroz tri ključna vida: povijesni, teološki i pastoralni. Predsjednik Hrvatskoga mariološkog instituta dr. fra Karlo Balić bio je spriječen

32 Isto, str. 54, 58-59, 66, 76.
33 Isto, str. 57, 64-66, 69-70, 73, 76, 78, 79, 81-83.
34 Isto, str. 55-57.
35 Isto, str. 55-57.
36 Isto, str. 46-47.
37 Isto, str. 52-55, 64, 78.
38 Isto, str. 43, 51-52.
39 Isto, str. 49-50, 57.
40 Isto, str. 42, 44-45, 50-54, 61-62, 64, 66, 69-71, 73-74, 76-78, 80-81.
41 Isto, str. 68-69.
42 Isto, str. 172.
43 Isto, str. 84.
44 Isto, str. 84, 89-90.

bolešću, pa ga je zamjenjivao dr. fra Pavao Melada. Skup su pozdravili brojni inozemni gosti i predstavnici marijanskih akademija: Neda Prpić iz Ekvadora, Giuseppe M. Bessutti s rimskoga *Marianuma*, poljski nadbiskup Henryk Gulbinowicz i dr. Kongres je privukao iznimno veliko zanimanje te su ga pažljivo pratili domaći i strani biskupi, redovnički poglavari i brojno svećenstvo.[45]

U poslijepodnevnim satima 10. rujna održan je i Okrugli stol na temu *Marijina svetišta u Hrvata – žarišta pobožnosti i duhovne obnove*, koji su vodili Anton Benvin i Vjekoslav Milovan uz sudjelovanje upravitelja svetišta, teologa i predavača.[46]

Jedan od najsvjetlijih trenutaka proslave bio je ekumenski i međureligijski susret pod nazivom *Putovi jedinstva i mira*, održan 11. rujna 1976. u 16 sati u katedrali sv. Dujma. U tome povijesnom prostoru okupili su se visoki dostojanstvenici različitih vjeroispovijesti. Svečana povorka s uzvanicima krenula je poslijepodne iz hotela Marjan prema katedrali. Na Peristilu i okolnim trgovima dočekalo ju je oko 10.000 razdraganih građana i hodočasnika, dok je sama katedrala bila ispunjena do posljednjega mjesta. Domaćini slavlja bili su zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić i splitski nadbiskup Frane Franić.[47]

Svečana služba započela je uz pjevanje katedralnoga zbora. Središnji dio programa obuhvatio je čitanje Papina pisma na latinskome i hrvatskome jeziku, pozdravne govore domaćina – nadbiskupa Franića i Kuharića – te kardinala Franje Šepera, kao i prigodne riječi episkopa Stefana Boce i reis-ul-uleme hadži Naima ef. Hadžiabdića. Uslijedio je pokajnički čin koji su predvodili kardinal Šeper i reis-ul-ulema Hadžiabdić, Služba riječi s propovijedi don Ante Kusića te pozdravni govori predstavnika drugih Crkava.

Međunarodni značaj ove manifestacije potvrdila je nazočnost kardinalâ i brojnih inozemnih biskupa. Papin službeni izaslanik, kardinal Franjo Šeper (tadašnji prefekt Kongregacije za nauk vjere), predvodio je ugledno izaslanstvo u kojem su bili bečki nadbiskup kardinal Franz König, pariški nadbiskup kardinal François Marty, venecijanski patrijarh kardinal Albino Luciani (budući papa Ivan Pavao I.), mađarski primas kardinal László Lékai, poljski nadbiskup Henryk Gulbinowicz, njemački biskup Paul Nordhues, portugalski biskup Alberto Cosme do Amaral, gradišćanski biskup Stefan László, njemački svećenik P. Izidor Aurbacher te opat primas Rembert Weakland.[48]

Program je zaključen molitvenim zazivima, izvedbom Händelove kompozicije *Kriste propeti*, prigodnim zahvalnim govorom nadbiskupa Kuharića, zajedničkom molitvom *Oče naš* te završnom izvedbom Händelova čuvenog *Aleluja*.[49] Prigodne riječi uzvanika izražavale su divljenje prema trinaestostoljetnoj vjernosti hrvatskih katolika Petrovu nasljedniku i priznavale povijesne žrtve koje je taj narod podnio na braniku kršćanske Europe.

Nakon programa u katedrali, visoki su gosti i uzvanici prošli kroz Dioklecijanove podrume prema hotelu Marjan. Ondje su domaćini slavlja, nadbiskupi Kuharić i Franić, u ime svih hrvatskih biskupa organizirali svečani prijam koji je u srdačnom ozračju poslužio kao jedinstvena prilika za međusobni susret, upoznavanje i razgovore. Bio je to povijesni trenutak za Crkvu i čitavu Hrvatsku – na jednome se mjestu okupila dotad neviđena povorka s više od 200 eminentnih gostiju iz cijeloga svijeta, uključujući strane i domaće prelate, predstavnike crkvenih i kulturnih ustanova te civilnih vlasti.[50]

Nakon punih godinu dana intenzivnih priprema, u Splitu je održana svečana jubilarna akademija koja je kroz glazbu i riječ umjetnički objedinila trinaest stoljeća povijesti i vjere hrvatskoga naroda. Za održavanje koncerta izabrana je najveća splitska crkva – Gospa od Zdravlja. Unatoč tome što je podijeljeno 1600 besplatnih ulaznica, odaziv je bio toliki da redari nisu mogli odbiti okupljeno mnoštvo pa se u crkvi u 20:30 sati okupilo između 2600 i 3000 ljudi, u potpunosti ispunivši prostor. Unatoč iznimnoj gužvi, tijekom cijeloga programa vladala je savršena tišina i besprijekoran red.[51]

Bogato osmišljen program izvelo je više od stotinu izvođača prožetih iznimnim mladenačkim zanosom: četveroglasni muški zbor od stotinu pjevača, tamburaški orkestar, dvadesetak članova domaćega folklora, solisti te recitatori pod ravnanjem dirigenta Šime Marovića.

45 Isto, str. 92-93.

46 Isto, str. 94. Potrebno je istaknuti da je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, u suradnji s drugim znanstvenim i društvenim institucijama, organizirala znanstveni simpozij o kraljici Jeleni i njezinu razdoblju, održan od 14. do 17. lipnja 1976. Eminentni su znanstvenici tijekom četiri dana u Zagrebu, Splitu i Solinu tematski obradili ulogu i značenje Jelenina epitafa, njezine sakralne građevine te društveno-političke okolnosti u ondašnjoj Hrvatskoj. Usp. D. Šimundža 1977, str. 62.

47 Isto, str. 98.

48 Isto, str. 98-99.

49 Isto, str. 99.

50 Isto, str. 119-121.

51 Isto, str. 121-122.

Izvedeni su *Hvalospjev hrvatskoga naroda* (Kokić – Crnkovački), prigodni pozdrav biskupa Ive Gugića, predsjednika Vijeća za proslavu, kantata *Nad Jeleninim grobom* (Stanić – Marović), *San na kamenu* (Roščić), *Zbor i kolo kod Gospe od Otoka* (V. Fulgosi – J. Fulgosi) te recital *Teci, Jadro, teci...* (Škobalj – Marović).[52]

Subotnje bdjenje na Gospinu otoku 11. rujna odlikovalo se iznimnim duhovnim nabojem. Obilježio ga je nastup poznatoga misionara o. Ante Gabrića, čiji je nadahnuti nagovor i karizmatična prisutnost toliko oduševila okupljene da ga je mladež na rukama nosila. Iako je bilo predviđeno osobno sudjelovanje Majke Terezije, ona se zbog neodgodivih obveza u Indiji morala vratiti iz Rima pa je sudionicima prenesena njezina pisana poruka. Skupu je nazočilo više od stotinu hrvatskih misionara i misionarki pristiglih iz cijeloga svijeta.[53]

Cjelonoćno bdjenje animiralo je uredništvo *Glasa Koncila*, uz sudjelovanje učenica iz Jelse, pobjednica vjeronaučnoga Turnira kraljice Jelene. Značajan doprinos svečanosti dalo je tridesetak korčulanskih bratima. Odjeveni u tradicijske odore te opremljeni starim procesijskim križevima, voštanicama i fenjerima, predvodili su pjevanje starohrvatskih napjeva i molitvu. Provedeno u duhu vjeronaučnoga »sata povijesti«, bdjenje se oblikovalo u dojmljivu manifestaciju vjere i zajedništva te dostojanstvenu proslavu trinaest stoljeća kršćanske baštine.[54]

Nedjelja, 12. rujna 1976., ostat će ubilježena kao Dan velikoga zavjeta. Na uređenome prostoru solinskoga svetišta okupilo se dotad neviđeno mnoštvo, prema crkvenim izvorima više od 100.000 vjernika. U procesiji je nošena replika prastaroga Gospina lika iz 11. stoljeća, izrađena od zlata i srebra koje su prikupili sami vjernici. Ispred oltara poredalo se pet stotina svećenika u bijelim alabama i sa štolama, dok je iz zavjetnoga svetišta krenula procesija crkvenih odličnika – njih šezdeset i pet odjevenih u jubilarno misno ruho s oznakama i simbolima povijesnih obljetnica. Zbor od dvije stotine i pedeset uvježbanih pjevača predvodio je zajedničku pjesmu. Središnje koncelebrirano slavlje predvodio je kardinal Franjo Šeper. U svojoj nadahnutoj homiliji analizirao je povijesni put naroda, ali se i hrabro dotaknuo gorućih problema suvremenoga društva, kritizirajući pošast materijalizma, slabljenje obiteljskoga zajedništva te dramatičan porast pobačaja. Pričest je dijelilo trideset i pet svećenika, a pristupilo joj je oko 12.000 vjernika – dok se mnogi, zbog gusto zbijene mase i velike udaljenosti, nisu uspjeli približiti oltaru. Vrhunac čitavoga jubileja bio je čin zajedničkog izricanja Molitve velikoga zavjeta, kojom se narod svečano obvezao na očuvanje katoličke vjere i obiteljskog morala. Proslava je privedena kraju gromoglasnim pjevanjem zahvalnoga hvalospjeva *Tebe Boga hvalimo* i hrvatske himne *Lijepa naša*, nakon čega je papi Pavlu VI. upućen prigodni brzojav.[55]

Oprečno o istome

Pri oblikovanju javnoga sjećanja na solinsku proslavu, državni mediji pod kontrolom Saveza komunista služili su se cenzurom, ignoriranjem i institucionalnim zaboravom. Stoga je Godina velikoga zavjeta, unatoč svojoj masovnosti i središnjoj svečanosti u Solinu, ostala bez znatnijega odjeka u javnosti. Na tu se prešutnu blokadu, u kontekstu iznimno složenih crkveno-političkih prilika onoga doba, odvažno osvrnuo Drago Šimundža u svojoj spomenknjizi:

> *Mogli bismo slobodno kazati da se naš društveni tisak gotovo potpuno na sve oglušio, isto tako i druga sredstva društvenog priopćavanja. Održan je simpozij o kraljici Jeleni, pisano je i o njezinim crkvama, usputno se ovdje ondje nešto spomenulo, kao na pr. dolazak kardinala i papina izaslanika na naše jubilarne svečanosti, no same svečanosti i zamašnost povijesnih obljetnica koje je sva naša Crkva tako svečano slavila – gotovo su potpuno zaobiđene*.[56]

S druge pak strane, pri oblikovanju sjećanja na solinsku proslavu katolički je tisak pružio otpor cenzuri te je, radi očuvanja memorije o tome događaju, redovito izvještavao javnost. O ključnoj ulozi crkvenih medija najcjelovitiji pregled objavio je Drago Šimundža, istaknuvši

52 Isto, str. 121.
53 Isto, str. 133-134.
54 Isto, str. 134-135.
55 Isto, str. 136-161.
56 Isto, str. 173.

doprinos *Glasa Koncila*,[57] *Maloga Koncila*,[58] *Veritasa* i drugih katoličkih tiskovina.[59] Važnu je ulogu imala i agencija AKSA (Aktualnosti Kršćanske sadašnjosti), koja je redovito donosila vijesti, dokumente i sve službene govore sa završnih svečanosti.[60]

Šimundža je u knjizi spomenuo i pisanje drugih vjerskih i nekatoličkih listova u zemlji (*Pravoslavlje*, *Preporod* i *Družina*), uz napomenu da su *i pravoslavni i muslimani i braća Slovenci katolici, kao i druge vjerske zajednice u SFRJ, prijateljski pozdravili naša jubilarna slavlja*.[61]

Jubilarna su slavlja zabilježena i u inozemnim medijima, što potvrđuje da su odjeci povijesnih obljetnica nadilazili lokalne okvire. Gotovo na svim jezicima objavljivane su kraće vijesti i duži prikazi, i to ponajviše u crkvenome tisku. Autori tih priloga bili su uglavnom hrvatski iseljenici te inozemni crkveni dostojanstvenici koji su završnim proslavama nazočili kao predstavnici svojih Crkava i zemalja. Iako Šimundža napominje da vodeće svjetske novine događaju nisu posvetile znatniju pozornost, odjek je jubilarnih obljetnica – ponajprije zaslugom naših iseljenika i misionara – dopro do javnosti u Zapadnoj Europi, objema Amerikama pa sve do Australije i Novoga Zelanda. Pritom je posebno istaknuo izvješća i reportaže u *Crikvenom Glasniku Gradišća*, koji je redovito pratio slavlja i pripremao posebna izvješća.[62]

Tijekom završnih svečanosti Informativni je ured pripremio materijale na glavnim europskim jezicima te ih dijelio inozemnim sudionicima, hrvatskim iseljenicima i raznim medijskim redakcijama. O uspjehu te inicijative svjedoče i navodi fra Pavla Melade te drugih crkvenih djelatnika i suradnika.[63]

Talijanska je televizija pripremila posebnu reportažu te ju emitirala u vrijeme završnih svečanosti. Premda njemačka i austrijska radiotelevizija nisu imale svoje izvjestitelje u Solinu, ipak su prenijele kraće vijesti o jubilejima. Gotovo sve emisije Radio Vatikana, na svim jezicima na kojima se emitira program, redovito su izvijestile o važnosti jubilejskih slavlja. Šimundža je pritom istaknuo prigodni prilog koji je pripremio i u poljskome programu Radio Vatikana održao poljski biskup Kazimierz Majdański.[64]

Hrvatski program Radio Vatikana redovito je izvještavao o jubilejima, a u danima završnih slavlja pojedine je emisije u cijelosti posvećivao solinskim svečanostima. Glavni izvjestitelj, don Petar Zdravko Blajić, teleprinterom je izravno slao vijesti sa završnih proslava, kojima su se potom koristile i druge nacionalne redakcije Radio Vatikana.[65]

Šimundža ističe i važnost fotografskih službi – napose one solinskoga svetišta i uredništva *Glasa Koncila* – te doprinos brojnih fotografa amatera koji su neprestano bilježili događaje. Uz to, Kršćanska sadašnjost pripremila je i dokumentarni film o jubilejskim svečanostima.[66]

Naposljetku treba istaknuti da je tijekom 1976. godine objavljeno i nekoliko prigodnih publikacija. Svetište u Solinu izdalo je povijesno-kulturni vodič Ante Jurića *Salona – Solin* te knjižicu Lovre Katića *Davni glasovi iz solinskih ruševina*. Kršćanska sadašnjost objavila je knjigu Josipa Solde *Pregled povijesti hrvatske Crkve* i povijesni roman Ivana Raosa *Kraljičin vitez*, *Glas Koncila* knjigu Živka Kustića *Mali ključ povijesti Crkve u Hrvata*, a Društvo sv. Ćirila i Metoda djelo Petra Grgeca i J. Marinova (tj. Vojmila Rabadana) *Legende o kraljici Jeleni*. U Splitu je izišla knjiga Jeronima Šetke *Hrvatska kršćanska terminologija*, dok je cijeli treći broj časopisa *Crkva u svijetu* bio posvećen hrvatskoj crkvenoj prošlosti i jubilejskim obljetnicama.

Zaključno se može reći da je katolički tisak o solinskoj proslavi izvještavao razmjerno okolnostima u kojima je Crkva djelovala. Crkvenim je medijima bilo ključno sačuvati istinu o događaju, posvjedočiti njegovu masovnost – na što je komunistička vlast bila osobito osjetljiva – te naglasiti prožetost povijesne baštine i vjere hodočasnika iz domovine i inozemstva. Izvješća su isticala ugled kardinala Franje Šepera te važnost nazočnosti predstavnika

57 Isto, str. 172: *Na prvom mjestu moramo spomenuti* Glas Koncila*, koji je kao naše najšire sredstvo za javno priopćavanje imao i najširu ulogu i najveći značaj u cijeloj stvari. Animirao je i pokretao sva slavlja i akcije. Ovdje ćemo samo navesti njegovo svečano izdanje, br. 19, 1976., posvećeno završnim jubilejskim proslavama, i upozoriti na redovite reportaže o solinskim hodočasničkim slavljima.*

58 Isto, str. 172: Mali Koncil *se posebno bavio vjeronaučnom tematikom koja je u svim našim vjeronaučnim dvoranama 1975/76. i posebno za Turnira kraljice Jelene odjeke naše tisućljetne povijesti i jubilejskih slavlja u duši mladih uprisutnjivala.*

59 Isto, str. 172: Veritas *je ostao vjeran svojim prvim reportažama i do kraja o našim jubilejima pisao. To isto možemo kazati i za sva druga naša crkvena glasila. Nijedno se nije oglušilo, nijedno na svoju dužnost zaboravilo. Osobito su iscrpno o završnim proslavama izvještavali. Nabrojimo neka:* Glasnik Srca Isusova i Marijina, Kana, Radosna vijest, Marija, Naša ognjišta, Bakarska zvona … Crkva u svijetu.

60 Isto, str. 172-173.

61 Isto, str. 173.

62 Isto, str. 173.

63 Isto, str. 173.

64 Isto, str. 173.

65 Isto, str. 172.

66 Isto, str. 172.

Srpske pravoslavne crkve, Islamske zajednice i europskih biskupija. Posebno su mjesto zauzimali opisi molitvenoga ozračja, zajedništva i kontinuiteta obiteljske tradicije. Pritom treba naglasiti da su autori tekstova pažljivo odabirali izraz kako bi izbjegli izravnu cenzuru, a istodobno vjernicima poslali jasnu poruku. Pisanje »između redaka«, balansiranje pod političkim pritiscima i nastojanje da se unatoč prijetnjama zapljenom osigura izlazak svakoga broja bili su njihova svakodnevica.

S druge pak strane, kako je već istaknuto, proslava je ostala bez odgovarajućega izvještavanja javnosti u državnim medijima jer su je tijela sigurnosti komunističkoga režima doživljavala kao »prvorazredni politički rizik«. Ipak, istraživačima je danas na raspolaganju 39 informacija Službe državne sigurnosti, u kojima su zabilježena sva operativna praćenja, cenzure i pritisci na organizatore uoči, tijekom i nakon samoga događaja. Ono što je u to vrijeme bilo skriveno od javnosti, nakon demokratskih promjena postalo je dostupno znanstvenoj analizi.

SOLINSKA PROSLAVA U HISTORIOGRAFIJI

Unatoč svojemu masovnom, međunarodnom i ekumenskom karakteru, solinska je proslava u hrvatskoj historiografiji ostala gotovo zaboravljena. Osim radova Petra Zdravka Blajića, Drage Šimundže, Frane Franića, Darka Hudelista, Miroslava Akmadže i Marka Trogrlića, taj je događaj desetljećima bio potisnut na marginu znanstvenog interesa.

Neposredno nakon proslave 1976. godine, Petar Zdravko Blajić objavio je kratak osvrt u časopisu za duhovnu glazbu *Sveta Cecilija*. Budući da je riječ o stručnoj publikaciji, autor problematici ne pristupa kroz političku ili sociološku prizmu, već se usredotočuje isključivo na glazbeni, liturgijski i estetski vid manifestacije. Kako je sam Blajić bio izravni sudionik, animator i liturgijski tumač događaja, njegov tekst ujedno ima i vrijednost svjedočanstva »iz prve ruke«. Unatoč kritičkim opaskama, njegov tekst iznimno je vrijedan dokument koji bjelodano pokazuje da solinska proslava nije bila tek masovni vjerski i politički fenomen – kako ju je doživljavala Služba državne sigurnosti – nego i golemi kulturološki i muzikološki pothvat. Događaj je revitalizirao hrvatsko crkveno pučko pjevanje, povezao tradiciju staroslavenskoga pjeva s modernom liturgijom te ostavio neizbrisiv trag u povijesti hrvatske sakralne glazbe.

Autor tekst strukturira kronološki i tematski, podijelivši ga na tri ključne cjeline. Detaljno nabraja slojevitost jubileja – od trinaest stoljeća pokrštenja, tisućljeća svetišta i smrti kraljice Jelene, pa sve do 900. obljetnice krunidbe kralja Zvonimira. Time uspješno opravdava odabir Solina kao geografskoga središta proslave. Autor analizira glazbeni program u mjesecima koji su prethodili rujanskom skupu. Pohvaljuje organizaciju Krčke biskupije, Subotičke biskupije i donekle Zagrebačke nadbiskupije, kod kojih nije bilo mjesta nikakvoj površnoj improvizaciji, uz kritičku opasku na ono što se pjevalo te kadikad i kako se pjevalo. Autor značajan prostor posvećuje nastupima pučkih zborova iz Solina, Postira, Vranjica, Stobreča i Tugara. Detaljno opisuje glazbeni program u splitskoj katedrali, svečanu akademiju u crkvi Gospe od Zdravlja te samu završnu misu koju je predvodio papinski izaslanik kardinal Šeper.[67]

Najveća vrijednost Blajićeva teksta leži u autorovoj profesionalnoj iskrenosti, što je rijetkost za prigodne tekstove iz toga razdoblja. On se ne libi iznijeti konkretne zamjerke te otvoreno žali što su neke skupine izvodile napjeve u stilu zabavne glazbe. Posebno je oštar prema skupovima svećenika i redovnika, ocjenjujući njihovu glazbu manje liturgijskom i manje umjetničkom u odnosu na obični puk. Kod analize zbora iz Postira primjećuje da je zbog pretjeranoga akademskog ukalupljivanja izgubljena dragocjena patina pučkoga i neposrednoga. Za akademiju u crkvi Gospe od Zdravlja napominje da je izvedba bila nervozna, ritmički netočna i monotona. Blajić tekst zaključuje sintezom koja objašnjava cijeli događaj: *Estetska profinjenost u čitavoj ovoj zgodi često je morala ustupiti mjesto religiozno-domoljubnim zahtjevima srca*.[68]

Historiografski doprinos Drage Šimundže

Najveći doprinos očuvanju spomena na solinsku proslavu 1976. godine, kao što je ranije istaknuto, dao je Drago Šimundža. Njegova spomen-knjiga *Godina velikoga zavjeta. Hrvatski kršćanski jubileji*,[69] premda ne sadrži bilješke o korištenoj povijesnoj građi, predstavlja već pet desetljeća najiscrpniji izvor za proučavanje toga događaja. Šimundža je naknadno objavio dva znanstvena rada opremljena bibliografskim referencama: rad *Hrvatski kršćanski jubileji u Solinu 1975./76.*[70] iz 2011. te *Godina velikoga zavjeta i hrvatski kršćanski jubileji*[71] iz 2019. godine.

67 P. Z. Blajić 1976, str. 8-9.
68 Isto, str. 8-9.
69 D. Šimundža 1977.
70 D. Šimundža 2011.
71 D. Šimundža 2019.

Spomen-knjiga Drage Šimundže nije tek puki ljetopis, već duboko svjedočanstvo o vremenu u kojem je Katolička crkva u Hrvata, unatoč restriktivnom društveno-političkom sustavu, uspjela pokrenuti masovni, svenarodni pokret vjerske i moralne obnove.

Djelo započinje programskim uvodom Franje Kuharića, tadašnjega zagrebačkog nadbiskupa i predsjednika Biskupske konferencije Jugoslavije. Nadbiskup Kuharić u svojoj poruci naglašava da obljetnica ne smije ostati tek osvrt na slavnu prošlost, već živ i dinamičan poticaj za ozdravljenje obiteljskoga i društvenoga tkiva. On apelira na suzbijanje moralne krize, obnovu bračne vjernosti i zaštitu dostojanstva žena i majki te poziva očeve na trezvenu odgovornost u odgoju, pri čemu mladima nudi Krista kao čvrstu životnu stijenu.[72]

U nastavku slijedi riječ pokrovitelja jubileja Frane Franića. Uz zahvale Dragi Šimundži na spomen-knjizi te organizatorima, župniku don Miru Jovanoviću, uglednim gostima i medijima, Franić izražava želju da to izdanje uđe u svaki hrvatski dom. Pritom poziva na vjernost Katoličkoj crkvi pod zaštitom Djevice Marije i na obdržavanje Velikoga hrvatskog zavjeta, stavljajući Boga ljubavi ispred suvremenoga materijalizma.[73]

Uvodno poglavlje knjige donosi povijesno i znanstveno utemeljenje izbora Solina kao centralnog mjesta jubileja. Prošlost lokaliteta razrađena je kroz dvije epohe: antičku Salonu i starohrvatski Solin. Antička Salona, metropola rimske Dalmacije, prikazana je kao mučeničko poprište Dioklecijanovih progona na čelu sa sv. Dujmom, čija je baština postala duhovni temelj za pokrštenje Hrvata. Starohrvatski pak Solin uz rijeku Jadro istaknut je kao kolijevka hrvatske državnosti i sakralne baštine. Autor podsjeća i na don Franu Bulića koji je 1898. na Gospinu otoku otkrio natpis kraljice Jelene iz 976. godine, čime je potvrđen kontinuitet narodnih vladara i njihove marijanske pobožnosti, što Solin čini prirodnim žarištem Velikoga zavjeta.[74]

U nastavku se Šimundža osvrće na višegodišnje pripreme proslave. Naime, široj javnosti manje je poznato da su pripreme za solinsko slavlje 1976. godine trajale punih deset godina te da su u početku tekle tiho i unutar okvira Splitsko-makarske nadbiskupije. U operativnome je smislu ključna figura čitavoga pothvata bio solinski župnik i upravitelj svetišta don Tugomir Jovanović. Pripreme za solinski jubilej dobivaju formalni okvir 5. prosinca 1973. osnivanjem prvoga Radnog odbora pod vodstvom pomoćnoga splitskog biskupa Ive Gugića. Dana 26. rujna 1974. nadbiskup Frane Franić osniva Vijeće za pripremu proslave. Biskupska konferencija potvrdila je to Vijeće kao svoje službeno tijelo za proslavu povijesnih jubileja. Zagrebački nadbiskup i predsjednik BKJ Franjo Kuharić osobno se uključuje u rad, dajući proslavi svenarodni pečat te stavljajući naglasak na trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata. Iako su rad i dogovori i dalje tekli tiho, iznimno važnu ulogu u promicanju jubileja u javnosti preuzima uredništvo *Glasa Koncila*, na čelu sa Živkom Kustićem. Na sastanku u Zagrebu (8. – 11. travnja 1975.), hrvatski biskupi službeno su proglasili da će se proslava solinskoga jubileja održati na nacionalnoj crkvenoj razini. S proglasom hrvatskih biskupa započinje nova faza rada i koordiniranih priprema. Na blagdan Male Gospe, 8. rujna 1975. u Solinu, pred 15.000 hodočasnika službeno je otvorena Godina velikoga zavjeta. Svečano euharistijsko slavlje predvodio je subotički biskup Matiša Zvekanović, dok je otvorenje povijesnih jubileja proglasio splitski nadbiskup Frane Franić. Tijekom Godine velikoga zavjeta naglasak je stavljen na duhovnu obnovu i religiozne sadržaje povijesti radi jačanja vjere u sadašnjosti. Biskupska poslanica *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata* jasno je definirala smisao i ciljeve slavlja, potvrdivši težnje i osjećaje naroda.[75]

Središnji i najopsežniji dio monografije čini *Solinska kronika* – detaljan ljetopis hodočašćâ koja su se od 8. rujna 1975. do rujna 1976. neprekidno slijevala prema Gospinu otoku. Izbjegavši zamku suhoparnoga prebrojavanja sudionika, autor je oblikovao bogatu, emotivnu i sociološki relevantnu reportažu koja zorno oslikava buđenje vjerske i nacionalne svijesti. Hodočašća su, kako je već rečeno, bila organizirana na dvije razine, staleškoj i teritorijalno-biskupijskoj, te su obuhvatila sve društvene slojeve.[76]

Kulminacija cjelokupne jubilarne godine odigrala se između 8. i 12. rujna 1976. u Splitu i Solinu, a spomenknjiga tom povijesnom tjednu posvećuje svoje najsvečanije stranice. Program je bio pomno strukturiran kako bi spojio vrhunski teološko-znanstveni rad s masovnim liturgijskim manifestacijama, privukavši pažnju ne samo domaće nego i cjelokupne svjetske katoličke javnosti. Jedan od najsvjetlijih trenutaka proslave, prema ocjeni autora knjige, bio je ekumenski i međureligijski susret pod nazivom *Putovi jedinstva i mira* u katedrali svetoga Dujma.

72 D. Šimundža 1977, str. 6-7.
73 Isto, str. 8.
74 Isto, str. 9-24.
75 Isto, str. 25-34; Biskupska poslanica 1976.
76 D. Šimundža 1977, str. 35-84.

Subotnje cjelonoćno bdjenje na Gospinu otoku, 11. rujna, imalo je poseban duhovni naboj. Nedjelja, 12. rujna 1976., ostat će upisana kao Dan velikoga zavjeta. Središnju koncelebriranu misu predvodio je kardinal Šeper. Vrhunac čitavoga jubileja bio je čin zajedničkoga izricanja Molitve velikoga zavjeta, kojom se narod svečano obvezao na čuvanje katoličke vjere i obiteljskog morala.[77]

Završno poglavlje spomen-knjige posvećeno je analitičkom promišljanju dugoročnih plodova jubileja. Autor se otvoreno i kritički osvrće i na medijsku recepciju događaja. Sa žaljenjem konstatira da je domaći društveni i državni tisak gotovo potpuno prešutio i bojkotirao manifestaciju koja je okupila stotine tisuća građana. Izvještavalo se tek usputno i šturo o protokolu stranih delegacija, dok je svenarodni karakter proslave potpuno ignoriran.[78]

Kasniji znanstveni radovi Drage Šimundže iz 2011.[79] i 2019. godine[80] u svojoj su bitno analitičkoj naravi zapravo sintetski sažetak njegove spomen-knjige iz 1977. godine. Metodološki iskorak tih članaka očituje se u tome što je autor izvorni materijal – koji je u monografiji bio iznesen u obliku ljetopisa – naknadno kritički preispitao i opremio bibliografskim bilješkama. Time je Šimundža vlastitom građenom svjedočanstvu dao neophodnu znanstvenu verifikaciju i omogućio njegovu lakšu primjenu u suvremenoj historiografiji.

Tekstovi Drage Šimundže predstavljaju vrijedan historiografski i teološki pregled jednoga od najvažnijih javnih pothvata Katoličke crkve u Hrvatskoj u drugoj polovini 20. stoljeća. Unatoč povremenim subjektivnim tonovima koji proizlaze iz osobnoga svjedočanstva, Šimundžini radovi znanstveno utemeljeno dokazuju kako su ovi jubileji uspješno integrirali vjersku obnovu s kulturnim i nacionalnim identitetom, ostavivši neizbrisiv trag u modernoj hrvatskoj povijesti. Pritom realistično oslikava atmosferu straha i nesigurnosti unutar crkvenih redova uoči same proslave te otvoreno priznaje da se Crkva u početcima nije najbolje snalazila i da su biskupi iz taktičkih razloga oklijevali s objavom cjelokupnoga programa. Takav pristup radu daje dodatnu znanstvenu vjerodostojnost jer izbjegava idealizaciju crkvenoga vodstva.

U ovome je kontekstu uputno izdvojiti dva memoarska zapisa splitsko-makarskoga nadbiskupa Frane Franića, objavljena u mjesečniku *Solinska kronika* 15. kolovoza[81] i 15. rujna 1995.[82] U prvome tekstu nadbiskup iznosi osobno svjedočanstvo o povijesnom kontinuitetu Splitsko-makarske nadbiskupije, njezinoj neraskidivoj povezanosti s drevnom Solinskom crkvom te vizionarskim projektima nastalima u osjetljivome političkom okruženju komunističkog režima.[83] U drugome tekstu govori o pozadini, organizaciji i dalekosežnim posljedicama nacionalne proslave održane u Solinu i Splitu u rujnu 1976. Prema nadbiskupovim riječima, ideja o slavlju potekla je iz Splitskoga ordinarijata kao nastavak neostvarenoga jubileja iz 1941. godine, čije je održavanje spriječilo izbijanje Drugoga svjetskog rata. Iako su pojedini biskupi u početku oklijevali glede lokacije i obujma slavlja, prijedlog je na koncu jednoglasno prihvaćen zahvaljujući odlučnoj potpori zagrebačkoga nadbiskupa Franje Kuharića. Pripreme su obuhvaćale višegodišnja, dobro organizirana hodočašća svih hrvatskih biskupija na Gospin otok, pri čemu je ključnu ulogu neumornoga organizatora i domaćina odigrao solinski župnik don Miro Jovanović, dok je financijski teret smještaja visokih gostiju pokrio isusovac p. Robert Bacsvary.[84]

Franić dalje navodi kako je upravo na toj proslavi za zagrebačkoga nadbiskupa prvi put upotrijebio izraz *prvi biskup Crkve u Hrvata*, što je bio dio njegova nastojanja da učvrsti poveznicu između povijesnoga Solina i Zagreba. U tome je duhu predlagao da zagrebački nadbiskup nosi i naslov solinskoga biskupa te hrvatskoga primasa s jurisdikcijom nad Gospinim otokom, no za tu zamisao nije naišao na razumijevanje, a zbog navedenoga je izričaja pretrpio i kritike dijela svećenstva u Rimu.[85]

Historiografski doprinos drugih autora

U novije vrijeme, posebice nakon demokratizacije Hrvatske i otkrivanja ranije nedostupnih arhivskih vrela, nastao je niz radova koji solinsku proslavu iz 1976. godine promatraju kroz dinamiku slojevitih crkveno-političkih odnosa u kasnome razdoblju komunističkoga režima. Ti radovi pomiču fokus s puke kronologije događaja na

77 Isto, str. 89-161.
78 Isto, str. 162-175.
79 D. Šimundža 2011.
80 D. Šimundža 2019.
81 F. Franić 1995a.
82 F. Franić 1995b.
83 F. Franić 1995a, str. 16-17.
84 F. Franić 1995b, str. 16.
85 Isto, str. 16.

analizu organizacijskih, ideoloških, društvenih i mobilizacijskih učinaka jubileja.

U tom se istraživačkom kontekstu posebno ističu radovi novinara Darka Hudelista, koji publicističko-istraživačkom metodom i usmenom poviješću rasvjetljava pozadinu političkih pregovora, strategije crkvenoga vodstva i reakcije režimskoga aparata. S druge strane, povjesničar Miroslav Akmadža u svojim sintetskim studijama o odnosima države i Katoličke crkve u Jugoslaviji donosi iznimno vrijedan uvid u građu državnih i partijskih tijela, precizno rekonstruirajući institucionalni pritisak i strahove vlasti pred crkvenom mobilizacijom. Naposljetku, povjesničar Marko Trogrlić usmjerava pozornost na regionalni i zavičajni kontekst dalmatinskih biskupija, analizirajući ulogu nadbiskupa Frane Franića te vjerski i identitetski značaj Solina kao povijesno-simboličkoga središta u dužemu povijesnom trajanju.

U sedmome poglavlju knjige *Rim, a ne Beograd*, Darko Hudelist analizira ključne političke, ekonomske i crkvene procese u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji sredinom 1970-ih godina (1975. – 1976.). Tekst započinje prikazom Svetogodišnjega hrvatskog nacionalnog hodočašća u Rim (30. travnja – 4. svibnja 1975.), koje je okupilo oko 14.000 Hrvata – 10.000 iz domovine te 4000 iz dijaspore i emigracije. Predvođeni sedamnaestoricom biskupa na čelu s nadbiskupima Franjom Kuharićem, Franom Franićem i Josipom Pavlišićem, vjernici su vrhunac susreta doživjeli 3. svibnja u bazilici sv. Petra. Onamo je papa Pavao VI. izgovorio povijesne riječi pozdrava: *Dobro došli, dragi Hrvati!*, na što se u bazilici spontano zaorila hrvatska himna *Lijepa naša*. Taj je događaj izazvao snažnu reakciju jugoslavenskoga režima, potaknuvši val diplomatskih i političkih pritisaka. Time je hodočašće preraslo isključivo vjerske okvire i postalo čin društvene i nacionalne emancipacije koji je nagovijestio duboke političke promjene.[86]

U tekstu se Hudelist bavi nastankom i pozadinom velikoga jubilejskog projekta Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata, stavljajući u žarište analize ulogu splitsko-makarskoga nadbiskupa Frane Franića i njegovu taktičku pragmatiku prema komunističkim vlastima.[87] Autor ujedno razjašnjava pojedinosti o odnosu između dvaju ključnih pojmova: Hrvatske marijanske godine (Jelenine godine) i jubileja Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata. Pritom točno zaključuje kako projekt Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata nije bio jednokratna zamisao pojedinca, nego kompleksan, slojevit i taktički vođen proces. U njemu su se isprepleli povijesni koncept Stjepana Sakača iz 1930-ih, Franićeva solinska inicijativa, medijska spretnost Živka Kustića, ustrajnost lokalnih svećenika – osobito solinskoga župnika don Tugomira Jovanovića – te staloženo vodstvo nadbiskupa Franje Kuharića pod stalnim pritiskom komunističkoga režima.[88]

Posebnu pozornost Hudelist posvećuje biskupskoj poslanici *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata*, objavljenoj 21. ožujka 1976. kao dodatak *Glasu Koncila*. Iako su poslanicu potpisali zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić i cjelokupni hrvatski episkopat, njezin je stvarni autor bio ugledni teolog Tomislav Šagi-Bunić.[89] U završnome dijelu sedmoga poglavlja autor opisuje biskupijska hodočašća u Solin i središnje slavlje (8. – 12. rujna 1976.), ali i napetosti između organizatora i komunističkih vlasti. Sukobi oko uklanjanja bodljikave žice JNA na Gospinu otoku te sporenja o komunalnoj infrastrukturi razotkrivaju sitničavost i represivnost sustava koji je vjerska okupljanja doživljavao kao izravnu ugrozu. Ipak, ishod tog odmjeravanja snaga odlučen je na terenu: unatoč opstrukcijama i manipulacijama brojkama, Crkva je demonstrirala mobilizacijsku moć koju vlasti više nisu mogle obuzdati.[90]

Hudelist u analizi vješto isprepliće arhivsku građu, novinska izvješća i osobna svjedočanstva. Takvim metodološkim pristupom on ne ostaje na razini pukoga opisa hodočašća, nego rasvjetljava njegove šire političke i društvene implikacije, pokazujući kako je izrazito vjerski događaj u očima tadašnjega režima doživljen kao prvorazredni državno-politički problem. Uvrštavanjem osobnih svjedočanstava i intimnijih razmišljanja ključnih aktera, autor pruža dublji uvid u slojevitost toga razdoblja, izbjegavajući pojednostavnjene, crno-bijele ocjene. Ipak, iz strogo historiografske perspektive, Hudelistov tekst sadrži pojedine elemente koje valja podvrgnuti kritičkome preispitivanju.

Tekst pokazuje klasične nedostatke usmene povijesti. Svjedoci progovaraju o događajima s odmakom od 30 do 40 godina, pri čemu nerijetko naknadno redefiniraju vlastite uloge, opravdavaju nekadašnje postupke ili umanjuju zasluge bivših rivala. Premda se autor u pojedinim dijelovima obilato koristi arhivskom građom, u drugima se

86 D. Hudelist 2017, str. 295-304.
87 Isto, str. 304-307.
88 Isto, str. 316-366.
89 Isto, str. 316-366.
90 Isto, str. 376-390.

gotovo isključivo oslanja na intervjue, novinske polemike i crkvene kuloarske priče. Pritom povremeno preuzima ulogu sudca u unutarcrkvenim sporovima na temelju osobna dojma, a ne na podlozi čvrstih arhivskih dokaza. Stoga mu se može prigovoriti pretjerivanje u demitologizaciji »velikih vođa« te prenaglašeno skretanje pozornosti na aktere iz sjene – poput solinskoga župnika i uredništva *Glasa Koncila* na čelu sa Živkom Kustićem. Jednako tako, arhivski izvori ne idu mu u prilog kada preuveličava regionalne rivalitete (Zagreb naspram Splita i Zadra), ideološka previranja oko Kršćanske sadašnjosti te osobne taštine i razmimoilaženja između nadbiskupa Kuharića i Franića.

Unatoč navedenim manjkavostima u analizi, valja istaknuti da je Hudelist prvi otvorio brojna pitanja vezana uz solinsku proslavu 1976. godine i projekt Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata. Autor je ujedno ukazao na njihovu međusobnu povezanost, ali i na ključne razlike. Hudelist, kada je u pitanju projekt Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata, utemeljeno naglašava kako je riječ o spletu više samostalnih inicijativa koje su se s vremenom stopile u jedinstvenu cjelinu, pri čemu je najvažnija bila ona nadbiskupa Frane Franića, koji je još od 1965. godine postupno i oprezno pripremao solinski jubilej, djelujući u potpunoj tišini kako ne bi izazvao reakciju komunističkih vlasti.

Miroslav Akmadža vodeći je stručnjak za odnose između Katoličke crkve i komunističkih vlasti u Jugoslaviji. U knjizi *Franjo Kuharić. Kardinal i vlast* analizira djelovanje Crkve od sredine 1970-ih do sredine 1980-ih godina, s naglaskom na ciklus velikih crkveno-nacionalnih manifestacija okupljenih pod nazivom Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata.[91] Akmadža u tekstu iznosi uravnoteženu i dobro potkrepljenu povijesnu analizu. Odmičući se od naknadnih ideoloških učitavanja, nudi staloženo tumačenje uloge Katoličke crkve u kasnome socijalizmu. U tome se okviru posebno ističe njegova kritička raščlamba publicističkih i memoarskih teza Darka Hudelista. Autor opravdano uočava da su naknadna sjećanja pojedinih sudionika – poput aktera okupljenih oko *Glasa Koncila* ili Teološkoga društva Kršćanska sadašnjost – opterećena subjektivnošću i težnjom za pridavanjem veće povijesne važnosti pojedinim osobama. Slijedom toga, argumentirano osporava konstrukciju prema kojoj su crkvene proslave bile dio razrađenoga i tajnoga »političkog plana« usmjerenoga na rušenje Jugoslavije ili uspostavu samostalne države. Akmadža točno uočava da su biskupi, predvođeni nadbiskupom Kuharićem, bili primarno duhovnici, a tek potom društveni akteri; premda su manifestacije u uvjetima neslobode neizbježno poprimile snažan nacionalni naboj, njihov je temeljni cilj bila vjerska obnova. Korijene tih jubileja autor nalazi još u dobu nadbiskupa Alojzija Stepinca i zamisli isusovca Stjepana Sakača, iz kojih su biskupi – na čelu s Kuharićem i splitskim nadbiskupom Franom Franićem – oživjeli višegodišnji projekt vjerske obnove i povijesnog kontinuiteta.

Sveobuhvatan sintetski historiografski prikaz nastanka, razvoja i dometa jubilejskog pokreta Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata (1975. – 1984.) dao je povjesničar i stručnjak za noviju povijest akademik Marko Trogrlić kroz trodijelni znanstveni rad posvećen nadolazećoj 50. obljetnici početka jubilejskih gibanja. Prvi dio rada analizira prvu fazu gibanja, od njegovih idejnih začetaka do slavlja u Solinu 1976. godine.[92] Drugi dio prati nastavak jubilejskoga hoda od Solina do Nina,[93] dok treći obuhvaća završno razdoblje od Nina do Marije Bistrice, čime je zaokruženo ovo jedinstveno razdoblje obnove i svjedočenja kršćanskih korijena hrvatskoga naroda.[94]

U žarištu ove teme nalazi se prvi dio Trogrlićeva rada, koji detaljno analizira početnu fazu pokreta – od idejnih začetaka i lokalnih inicijativa do veličanstvenoga središnjeg slavlja u Solinu 12. rujna 1976. Rad je kronološki i tematski jasno strukturiran, a odlikuje se oslanjanjem na relevantne izvore te navođenjem ključnih povjesničara i teologa. Dokumentarnu vrijednost i čitateljski doživljaj dodatno obogaćuje priložena građa s vrijednim fotografijama. Autor logički vodi čitatelja od širega političkog okvira prema mikro-povijesnim detaljima inicijative solinskih svećenika i župnika (don Lovre Katić, don Ante Jurić, don Tugomir Jovanović), sve do masovnih manifestacija 1976. godine. Ispravno zaključuje da je splitsko-makarski nadbiskup Frane Franić postavio temelje organizacije, dok su zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić i Biskupska konferencija projekt podigli na općenacionalnu razinu. Veliku ulogu u promidžbi i animaciji vjernika imao je crkveni tisak (*Glas Koncila*, *Mali Koncil*, *Veritas*).

Na koncu se može zaključiti da bi radovi spomenutih autora dobili dodatnu analitičku dubinu detaljnijim uvidom u dokumente Službe državne sigurnosti. Upravo ti dokumenti upečatljivije od bilo kojega drugog izvora

91 M. Akmadža 2020, str. 176-180.
92 M. Trogrlić 2022a, str. 58-74.
93 M. Trogrlić 2022b, str. 206-221.
94 M. Trogrlić 2023, str. 81-86.

razotkrivaju svu složenost i napetost odnosa između režima i Katoličke crkve uoči, tijekom i nakon slavlja 1976. godine. Posebice se to odnosi na strah režima od mobilizacijske snage Crkve te njezine moći da u uvjetima kasnoga socijalizma postane stjecište nacionalnoga i društvenoga otpora.

IZVJEŠĆA SLUŽBE DRŽAVNE SIGURNOSTI O SOLINSKOJ PROSLAVI

Bez uvida u arhivsku građu Službe državne sigurnosti iz Hrvatskoga državnog arhiva (39 informacija), slika o solinskoj proslavi iz 1976. godine ostaje nepotpuna. Upravo ti arhivski izvori omogućuju oblikovanje uravnotežene i na činjenicama utemeljene znanstvene sinteze. Sačuvani izvještaji jasno svjedoče o tome s kolikom je analitičkom preciznošću, ali i prikrivenim strahom, komunistički aparat pratio te mjerio svaki korak hodočasnika i crkvenih velikodostojnika u Solinu. Ti dokumenti ne otkrivaju samo opseg državnoga nadzora i represivnoga aparata, već ujedno potvrđuju i duboki društveni te duhovni značaj koji je ovaj masovni skup imao za tadašnji narod.

Informacije SDS-a tvore cjelinu te kronološki pokrivaju razdoblje od prosinca 1973. do siječnja 1977. Analizirani fond, kako je već rečeno, obuhvaća ukupno 39 službenih izvješća, čija dinamika nastanka jasno odražava stupanj postupnoga jačanja operativnoga interesa Službe državne sigurnosti prema solinskim pripremama: od jednoga izvješća u 1973. godini[95] i dva u 1974.,[96] preko osam izvješća u 1975.,[97] do kulminacije od čak dvadeset i pet izvješća tijekom 1976. godine,[98] nakon čega slijede još tri završna izvješća početkom 1977. godine.[99]

Radi preglednosti i lakšega snalaženja u analiziranoj arhivskoj građi, u nastavku donosimo tablični prikaz koji donosi podatke o vremenu i mjestu nastanka pojedinoga izvješća, njegovu autoru te načinima na koje su podatci prikupljeni na terenu.

	Informacija	Sastavljač	Izvori
1.	1973, 25. 12., br. 612	Ivan Dadić	Luko
2.	1974, 13. 3., br. 123	Ivan Dadić	Luko
3.	1974, 8. 10., br. 454	Ivan Dadić	suradnik (Luko)
4.	1975, 18. 12., br. 89	Ivan Dadić	Luko
5.	1975, 7. 3., br. 117	Ivan Dadić	Luko
6.	1975, 8. 4., br. 176	Ivan Dadić	Luko
7.	1975, 21. 10., br. 506	Marko Oreb	Luko
8.	1975, 21. 10., br. 523	Marko Oreb	Luko
9.	1975, 4. 11., br. 537	Marko Oreb	operativna tehnika
10.	1975, 2. 12., br. 579	Ivan Dadić	suradnik (Luko)
11.	1975, 30. 12., br. 629	Ivan Dadić, Marko Oreb	operativna tehnika
12.	1976, 12. 1., br. 4	Ivan Dadić, Marko Oreb	suradnik i operativna tehnika
13.	1976, 4. 2., br. 31	Ivan Dadić, Marko Oreb	Luko
14.	1976, 4. 2., br. 32	Ivan Dadić, Marko Oreb	Luko
15.	1976, 24. 2., br. 64	Marko Oreb	Saša
16.	1976, 4. 5., br. 182	Ivan Dadić, Marko Oreb	operativna tehnika
17.	1976, 11. 5., br. 197	Ivan Dadić, Marko Oreb	operativna tehnika
18.	1976, 19. 5., br. 229	Ivan Maršić	osoba u obradi
19.	1976, 31. 5., br. 257	Ivan Dadić, Marko Oreb	operativna tehnika
20.	1976, 31. 5., br. 258	Jovo Vujnović	suradnik, Kos
21.	1976, 2. 6., br. 262	Ivan Dadić, Marko Oreb	operativna tehnika i zapažanja operativaca

95 HR-HDA-1561. Služba državne sigurnosti – Centar Split Republičkoga sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske (SDS – Centar Split RSUP SRH), Informacija 1973, br. 612.

96 Za signaturu vidi bilj. 95, Informacije 1974, br. 123, 454.

97 Za signaturu vidi bilj. 95, Informacije 1975, br. 89, 117, 176, 506, 523, 537, 579, 629.

98 Za signaturu vidi bilj. 95, Informacije 1976, br. 4, 31, 32, 64, 182, 197, 229, 257, 258, 262, 300, 310, 332, 337, 350, 364, 365, 369, 370, 394, 398, 400, 415, 485, 613.

99 Za signaturu vidi bilj. 95, Informacije 1977, br. 7, 11, 13.

22.	1976, 22. 6., br. 300	Marko Oreb	suradnik (Luko) i operativna tehnika
23.	1976, 25. 6., br. 310	Marko Oreb, Ivan Dadić	operativna tehnika i zapažanja operativaca
24.	1976, 12. 7., br. 332	Marko Oreb, Ivan Dadić	operativna tehnika i zapažanja operativaca
25.	1976, 13. 7., br. 337	Marko Oreb, Ivan Dadić	suradnik (Luko) i operativna tehnika
26.	1976, 20. 7., br. 350	Marko Oreb, Ivan Dadić	operativna tehnika i suradnik
27.	1976, 28. 7., br. 364	Marko Oreb, Ivan Dadić	operativna tehnika i suradnik
28.	1976, 22. 7., br. 365	Marko Oreb, Ivan Dadić	operativna tehnika i osobe koja nisu u suradničkom odnosu
29.	1976, 2. 8., br. 369	Marko Oreb	operativna tehnika
30.	1976, 2. 8., br. 370	Marko Oreb	operativna tehnika i suradnik
31.	1976, 17. 8., br. 394	Rade Krajnović	operativna tehnika i zapažanja operativaca
32.	1976, 18. 8., br. 398	Ivan Dadić	Luko
33.	1976, 20. 8., br. 400	Rade Krajnović	operativna tehnika i zapažanja operativaca
34.	1976, 1. 9., br. 415	Marko Oreb	operativna tehnika
35.	1976, 4. 10., br. 485	Marko Oreb	više izvora
36.	1976, 13. 12., br. 613	Radoslav Bego	više izvora
37.	1977, 6. 1., br. 7	Marko Oreb	više izvora
38.	1977, 7. 1., br. 11	Marko Oreb	operativna tehnika
39.	1977, 10. 1., br. 13	Marko Oreb	više izvora

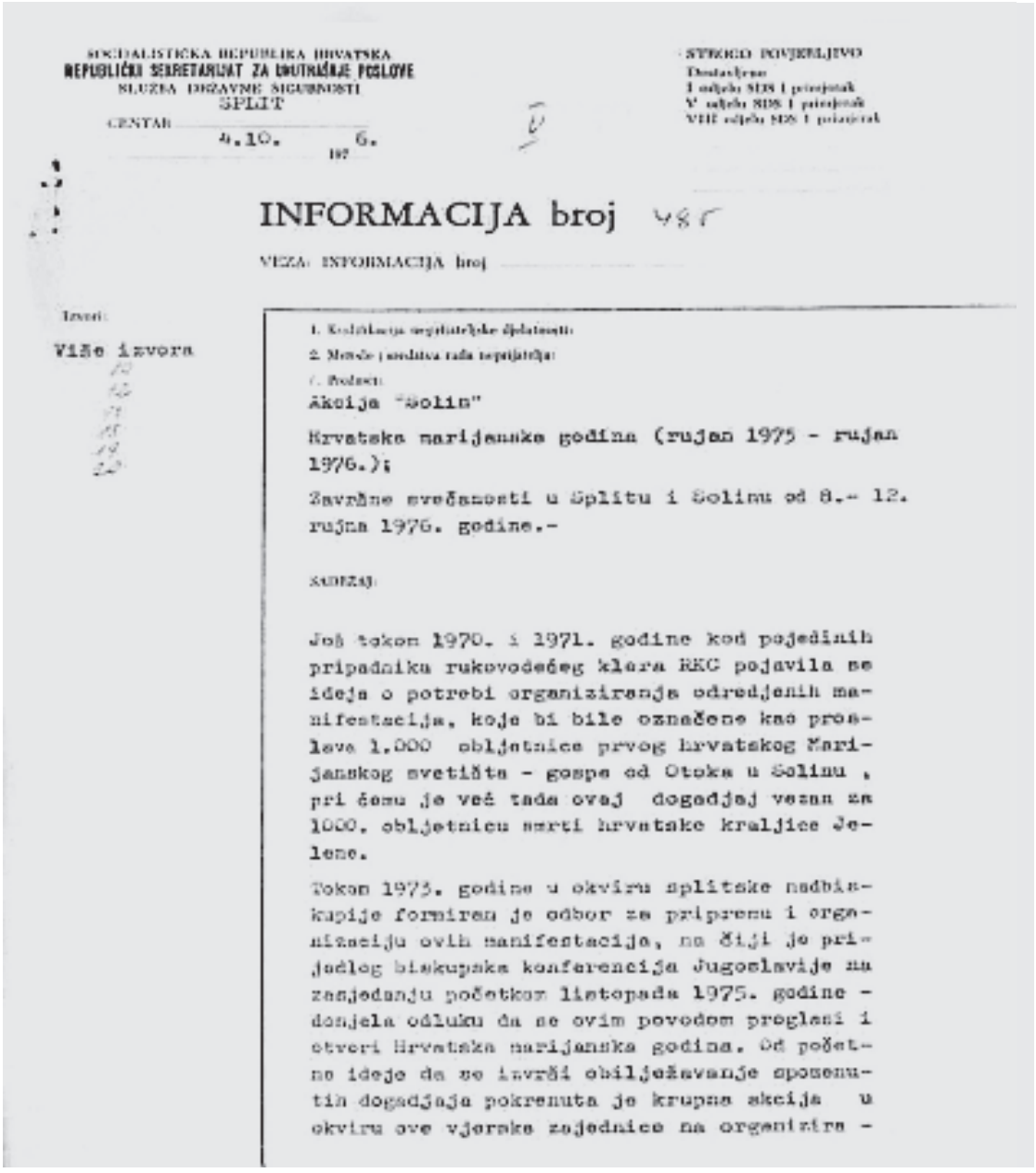
Cjelokupna analizirana građa nastala u Splitu od 25. prosinca 1973. do 10. siječnja 1977. otkriva tijekom toga trogodišnjeg razdoblja dinamiku i postupno jačanje obavještajnih aktivnosti na terenu. Dok je početna faza obrade bila razmjerno umjerena, sustavni nadzor naglo se intenzivira u razdoblju od ožujka do prosinca 1975. Apsolutni kulminacijski val operativnoga rada bilježi se tijekom 1976. godine, iz koje potječe gotovo dvije trećine cjelokupne dokumentacijske građe. Unutar te godine posebno odskače ljetni period – tijekom svibnja, lipnja, srpnja i kolovoza sastavljeno je čak 18 izvješća. Ovako visoka koncentracija dokumenata u samo četiri mjeseca nedvojbeno ukazuje na razdoblje intenzivnoga terenskog rada, pojačanoga nadzora i fokusiranoga djelovanja operativaca.

Analiza autorstva jasno ukazuje da su ključni nositelji cjelokupnog projekta i glavnine terenskoga rada bili Ivan Dadić i Marko Oreb, koji bilo samostalno, bilo u suautorstvu, potpisuju čak 34 od ukupno 39 analiziranih izvješća. Marko Oreb samostalno potpisuje 12 izvješća, čime se profilira kao najučestaliji pojedinačni autor. Ivan Dadić samostalno izrađuje osam izvješća, uglavnom u početnim fazama obrade. Zajedničko autorstvo zabilježeno je u ukupno 14 dokumenata, pri čemu se autori formalno potpisuju u dvije varijacije – kao *Ivan Dadić, Marko Oreb* (osam puta) te kao *Marko Oreb, Ivan Dadić* (šest puta), što sugerira ravnopravnu podjelu radnih zadataka i zajedničko sastavljanje finalnih izvješća.

Ostala četiri autora pojavljuju se u znatno manjoj mjeri, što upućuje na to da su bili angažirani tek povremeno ili za specifične zadaće. U toj skupini sporednih autora bilježe se Rade Krajnović s dva potpisana izvješća te Ivan Maršić, Jovo Vujnović i Radoslav Bego s po jednim samostalnim izvješćem. Ova struktura potvrđuje da je cjelokupan operativni proces bio čvrsto u rukama dvočlanoga autorskog tima, dok su ostali sudionici imali tek pomoćnu ili epizodnu ulogu.

Operativci SDS-a do informacija su dolazili primjenom više komplementarnih operativno-tehničkih metoda i mjera. Služba je sustavno provodila operativne akcije tajnoga snimanja i prisluškivanja, pri čemu su se kontinuirano nadzirale telefonske linije, pismena korespondencija između nadbiskupa i biskupa te njihovi osobni kontakti. Ključan izvor unutar samih crkvenih redova bio je tajni suradnik pod pseudonimom Luko, koji je redovito izvještavao s ključnih sjednica. Uz to, podatci su se prikupljali i uvidom u vjerski tisak te praćenjem službenih kontakata biskupa s predstavnicima državnih komisija za vjerska pitanja.

Operativna tehnika, bilo samostalno (devet puta) bilo u kombinaciji s ljudskim izvorima i terenskim opažanjima (12 puta), predstavljala je ključni oslonac u prikupljanju podataka u više od polovice zabilježenih slučajeva. U početnih 14 unosa pseudonim Luko pojavljuje se čak 11 puta (od ukupno 14 spominjanja) kao jedini ili primarni izvor, što jasno ukazuje na to da se operativni rad u početnoj fazi

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA HRVATSKA
REPUBLIČKI SEKRETARIJAT ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE
SLUŽBA DRŽAVNE SIGURNOSTI
SPLIT

CENTAR

4.10. 6.

INFORMACIJA broj

VEZA: INFORMACIJA broj

Izvori:

Više izvora

Akcija "Solin"

Hrvatska marijanska godina (rujan 1975 - rujan 1976.);

Završne svečanosti u Splitu i Solinu od 8.- 12. rujna 1976. godine.-

SADRŽAJ:

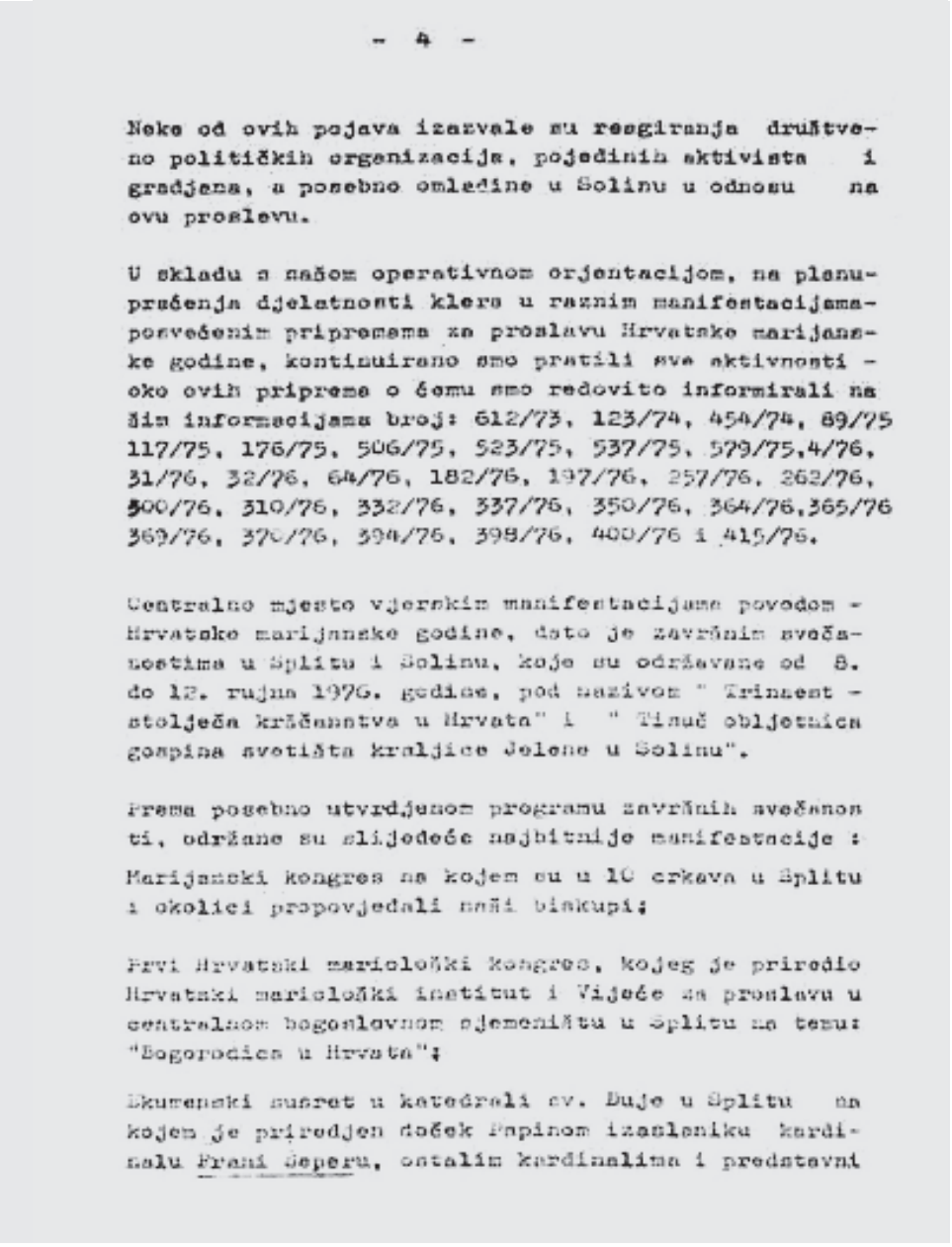
Još tokom 1970. i 1971. godine kod pojedinih pripadnika rukovodećeg klera RKC pojavila se ideja o potrebi organiziranja određenih manifestacija, koje bi bile označene kao proslave 1.000 obljetnice prvog hrvatskog Marijanskog svetišta - gospe od Otoka u Solinu , pri čemu je već tada ovaj događaj vezan za 1000. obljetnicu smrti hrvatske kraljice Jelene.

Tokom 1973. godine u okviru splitske nadbiskupije formiran je odbor za pripremu i organizaciju ovih manifestacija, na čiji je prijedlog biskupska konferencija Jugoslavije na zasjedanju početkom listopada 1975. godine - donijela odluku da se ovim povodom proglasi i otvori Hrvatska marijanska godina. Od početne ideje da se izvrši obilježavanje spomenutih događaja pokrenuta je krupna akcija u okviru ove vjerske zajednice na organizira -

Slika 1
HR-HDA-1561. SDS – Centar Split, RSUP SRH, Informacija br. 485/76, 4. 10., str. 1

oslanjao na jednoga ključnog suradnika. Riječ je o pomoćnom splitsko-makarskome biskupu Ivi Gugiću, tajniku Odbora za pripremu solinske proslave.[100] Ostali pojedinačni izvori obuhvaćali su suradnika pod pseudonimom Saša (1), KOS (vjerojatno Kontraobavještajnu službu bivše JNA) (1), osoba u obradi (1), osoba koje nije u suradničkom odnosu

100 Uloga pomoćnog biskupa Ive Gugića bila je od presudne važnosti za rad Službe državne sigurnosti. On je Službi omogućavao izravan uvid u stvarno raspoloženje, strahove i operativne planove unutar same Crkve, u čijim je redovima uživao apsolutno povjerenje. Suradnik Luko ostao je upisan u povijesti obavještajnoga djelovanja na ovim prostorima kao najuspješniji primjer tzv. visoke penetracije u strukture Katoličke crkve, koju je tadašnji režim smatrao svojim najvećim unutarnjim političkim protivnikom.

- 4 -

Neke od ovih pojava izazvale su reagiranja društveno političkih organizacija, pojedinih aktivista i građjana, a posebno omladine u Solinu u odnosu na ovu proslavu.

U skladu s našom operativnom orjentacijom, na planu praćenja djelatnosti klera u raznim manifestacijama posvećenim pripremama za proslavu Hrvatske marijanske godine, kontinuirano smo pratili sve aktivnosti - oko ovih priprema o čemu smo redovito informirali na šim informacijama broj: 612/73, 123/74, 454/74, 89/75 117/75, 176/75, 506/75, 523/75, 537/75, 579/75,4/76, 31/76, 32/76, 64/76, 182/76, 197/76, 257/76, 262/76, 300/76, 310/76, 332/76, 337/76, 350/76, 364/76,365/76 369/76, 370/76, 394/76, 398/76, 400/76 i 415/76.

Centralno mjesto vjerskim manifestacijama povodom - Hrvatske marijanske godine, dato je završnim svečanostima u Splitu i Solinu, koje su održavane od 8. do 12. rujna 1976. godine, pod nazivom " Trinaest - stoljeća kršćanstva u Hrvata" i " Tisuć obljetnica gospina svetišta kraljice Jelene u Solinu".

Prema posebno utvrdjenom programu završnih svečanosti, održane su slijedeće najbitnije manifestacije :

Marijanski kongres na kojem su u 10 crkava u Splitu i okolici propovjedali naši biskupi;

Prvi Hrvatski mariološki kongres, kojeg je priredio Hrvatski mariološki institut i Vijeće za proslavu u centralnom bogoslovnom sjemeništu u Splitu na temu: "Bogorodica u Hrvata";

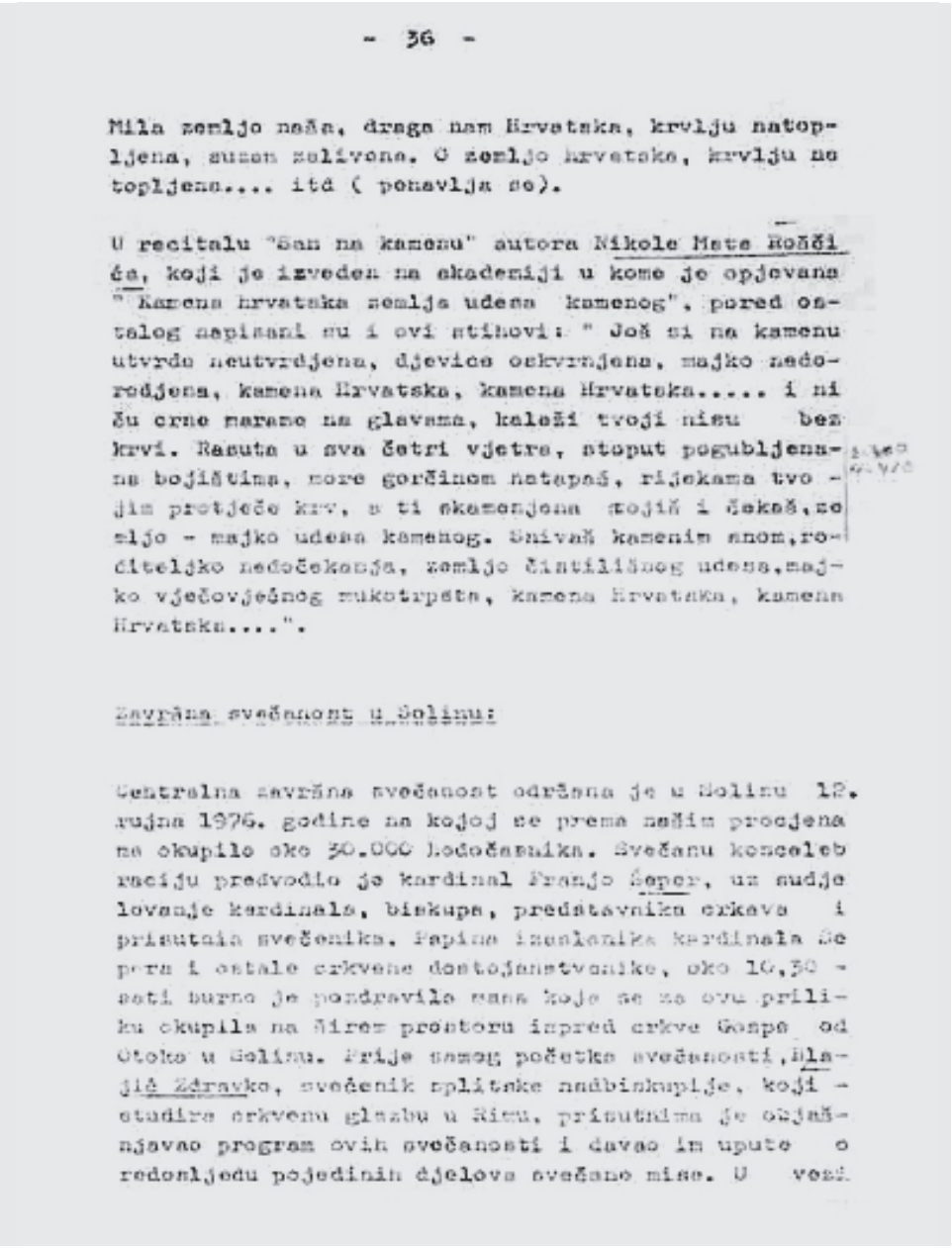
Ekumenski susret u katedrali sv. Duje u Splitu na kojem je priredjen doček Papinom izaslaniku kardinalu Frani Seperu, ostalim kardinalima i predstavni

Slika 2
Informacija br. 485/76, str. 4

(1) te neimenovane suradnike (3). Prema kraju niza izvješća kao izvor navodi se više izvora (4), što upućuje na obradu složenijih slučajeva u kojima su se podatci unakrsno provjeravali putem više neovisnih kanala.

Analiza sačuvane građe Službe državne sigurnosti omogućuje jasno praćenje evolucije naziva i samoga operativnog obuhvata akcije usmjerene na nadzor vjerskih zbivanja u Solinu. U uvodnoj fazi, predmet istrage je zabilježen pod nazivom *Akcija za proslavu 1000. godišnjice Gospe od Otoka u Solinu i smrti hrvatske kraljice Jelene*.[101] Međutim, u većini narednih izvješća taj se naziv znatno skraćuje te se spominje isključivo *1000. godišnjica smrti Jelene*, dok se tek

101 Za signaturu vidi bilj. 95, Informacija br. 123/74, 13. 2.

- 36 -

Mila zemljo naša, draga nam Hrvatska, krvlju natoplјena, suzam zalivena. O zemljo hrvatska, krvlju natopljena.... itd (ponavlja se).

U recitalu "San na kamenu" autora Nikole Mate Rožića, koji je izveden na akademiji u kome je opjevana " Kamena hrvatska zemlja udesa kamenog", pored ostalog napisani su i ovi stihovi: " Još si na kamenu utvrdo neutvrđena, djevice oskvrnjena, majko nedorođena, kamena Hrvatska, kamena Hrvatska..... i ni ču crne marame na glavama, kaleži tvoji nisu bez krvi. Rasuta u sva četri vjetra, stoput pogubljena na bojištima, more gorčinom natapaš, rijekama tvojim protječe krv, a ti okamenjena stojiš i čekaš,zemljo - majko udesa kamenog. Snivaš kamenim snom,roditeljko nedočekanja, zemljo čistilišnog udesa,majko vječovječnog mukotrpstva, kamena Hrvatska, kamena Hrvatska....".

Završna svečanost u Solinu:

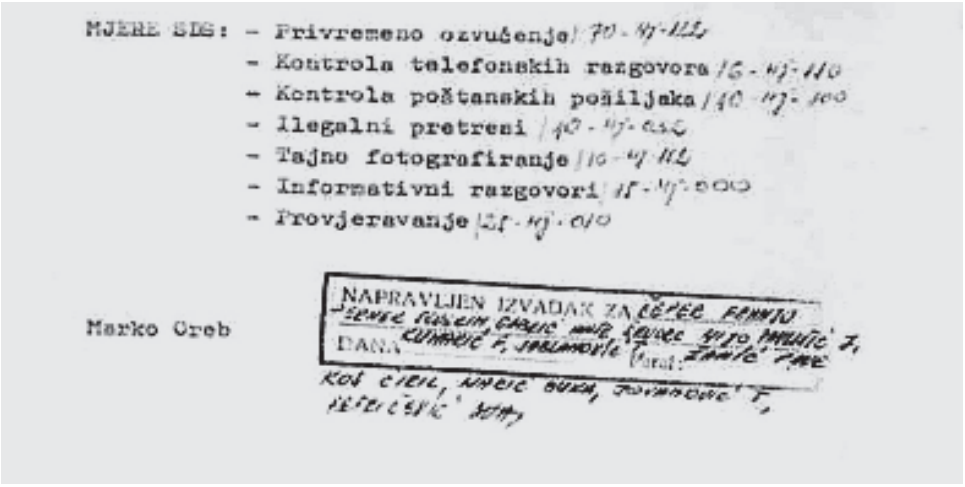
Centralna završna svečanost održana je u Solinu 12. rujna 1976. godine na kojoj se prema našim procjenama okupilo oko 30.000 hodočasnika. Svečanu koncelebraciju predvodio je kardinal Franjo Šeper, uz sudjelovanje kardinala, biskupa, predstavnika crkava i prisutnih svećenika. Papina izaslanika kardinala Šepera i ostale crkvene dostojanstvenike, oko 10,30 - sati burno je pozdravila mnoga koja se na ovu priliku okupila na širem prostoru ispred crkve Gospe od Otoka u Solinu. Prije samog početka svečanosti,Alajić Zdravko, svećenik splitske nadbiskupije, koji - studira crkvenu glazbu u Rimu, prisutnima je objašnjavao program ovih svečanosti i davao im upute o redoslijedu pojedinih dijelova svečane mise. U vezi

Slika 3
Informacija br. 485/76, str. 36

u jednom dokumentu bilježi širi, obuhvatniji naziv *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata*.[102]

Kako se sam središnji događaj približavao, Služba operacionalizira svoj rad te se u dokumentaciji pojavljuje sažeti i formalni naziv *Akcija »Solin«*.[103] Uz opću akciju nadzora same proslave, Služba je vodila i posebne operativne obrade usmjerene na ključne pojedince i crkvene aktere, što potvrđuje i dokument pod nazivom *Akcija »Jadro« – Reprodukcija*

102 Za signaturu vidi bilj. 95, Informacija br. 369/76, 2. 8.
103 Za signaturu vidi bilj. 95, Informacija br. 229/76, 19. 5.; br. 398/76, 18. 8.; br. 415/76, 1. 9.; br. 485/76, 4. 10.; br. 613/76, 13. 12.

MJERE SDS: - Privremeno ozvučenje
- Kontrola telefonskih razgovora
- Kontrola poštanskih pošiljaka
- Ilegalni pretresi
- Tajno fotografiranje
- Informativni razgovori
- Provjeravanje

Marko Oreb

NAPRAVLJEN IZVADAK ZA
DANA

Slika 4
Informacija br. 485/76, detalj str. 52

razgovora između Jovanović Tugomira, župnika u Solinu i Benvin Antuna.[104]

Budući da detaljna raščlamba izvješća izlazi izvan tematskih okvira ovoga rada, valja tek istaknuti da među njima posebnu istraživačku pozornost zaslužuje najopsežnije sačuvano izvješće, ono pod brojem 485/76., sastavljeno 4. listopada 1976. na čak 52 stranice.[105] Izvješće pod kodnim nazivom *Akcija »Solin«* donosi obavještajni prikaz priprema i provedbe završnih proslava Hrvatske marijanske godine (rujan 1975. – rujan 1976.), s posebnim naglaskom na središnje svečanosti održane u Splitu i Solinu od 8. do 12. rujna 1976.

Dokument br. 485/76 predstavlja povijesni izvor prvorazredne važnosti. U njemu se detaljno rekonstruiraju organizacijska struktura, dinamika i masovnost vjerskoga pokreta koji je poslužio kao temelj za kasniji Nacionalni euharistijski kongres u Mariji Bistrici 1984. godine.

Izvješće jasno ilustrira opseg, tehničke mogućnosti i analitički pristup tajne policije u komunističkome režimu, razotkrivajući kako su državne službe vjerske manifestacije doživljavale prvenstveno kao političku i sigurnosnu prijetnju. Pritom razotkriva razgranatu mrežu operativno-tehničkoga nadzora – od snimanja propovijedi i tajnoga praćenja do analize crkvenoga tiska i inozemnih radijskih emisija.

Osim što svjedoči o dubokom ideološkom sukobu između Saveza komunista i Katoličke crkve u razdoblju nakon sloma Hrvatskoga proljeća 1971. godine, dokument nudi i autentičan uvid u unutarnje rasprave unutar episkopata. Naposljetku, oslikava i složene ekumenske odnose toga vremena – posebice kroz odbijanje Srpske pravoslavne crkve da sudjeluje u zajedničkoj molitvi – što vjerno reflektira tadašnje šire međuetničke i međukonfesionalne napetosti u Jugoslaviji.

ZAKLJUČAK

Na temelju povijesne građe i raspoloživih izvora, razvidno je da je solinska proslava iz rujna 1976. označila jednu od prijelomnica u suvremenoj povijesti Crkve u Hrvata, ali i u širem društveno-političkom kontekstu tadašnje Jugoslavije. Sintezom dvaju velikih jubileja – 1300. obljetnice kršćanstva u Hrvata i tisućite obljetnice smrti kraljice Jelene – Katolička je crkva uspješno potaknula vjersku obnovu te u osjetljivome postproljećarskom ozračju iznova povezala i učvrstila potisnuti nacionalni i kulturni identitet. Masovni odaziv hodočasnika iz domovine i inozemstva, prožet naglašenom ekumenskom i međunarodnom dimenzijom te prisutnošću visokih crkvenih velikodostojnika, preoblikovao je ovaj skup u događaj čiji je značaj daleko nadmašio lokalne i strogo liturgijske okvire.

Spajanjem postojećih radova i novootkrivenih 39 tajnih izvješća (»informacija«) Službe državne sigurnosti iz Hrvatskoga državnog arhiva, nastoji se nadići dosadašnje

104 Za signaturu vidi bilj. 95, Informacija br. 629/75, 30. 12.
105 Za signaturu vidi bilj. 95, Informacija br. 485/76, 4. 10.

historiografske praznine i metodološka ograničenja. Usporedna analiza i integracija ovih oprečnih izvora omogućuje ne samo objektivnije sagledavanje složenih crkveno-državnih odnosa sedamdesetih godina 20. stoljeća, već i uspostavu uravnoteženoga, znanstveno utemeljenoga sjećanja na solinsku proslavu kao veličanstven skup vjere, otpora i očuvanja identiteta.

Unatoč postignutim rezultatima, i dalje izostaju obuhvatnija sociološka, antropološka i politološka istraživanja koja bi u potpunosti rasvijetlila mobilizacijsku snagu skupa, njegove mehanizme društvene homogenizacije te dugoročni utjecaj na očuvanje kolektivnoga identiteta. Budući da se dosadašnja literatura pretežno zadržavala u granicama faktografske kronologije i teološko-liturgijskoga okvira, širi društveni značaj događaja u uvjetima kasnoga socijalizma ostao je nedovoljno vrednovan. Upravo u tom interdisciplinarnom pristupu novootkrivena građa Službe državne sigurnosti predstavlja nezaobilazno i iznimno dragocjeno polazište za buduća istraživanja.

Izvori

Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), Zagreb, Fond 1561: Služba državne sigurnosti Republičkoga sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske (SDS RSUP SRH)

- SDS Split, Informacija 1973, br. 612.
- SDS Split, Informacije 1974, br. 123, 454.
- SDS Split, Informacije 1975, br. 89, 117, 176, 506, 523, 537, 579, 629.
- SDS Split, Informacije 1976, br. 4, 31, 32, 64, 182, 197, 229, 257, 258, 262, 300, 310, 332, 337, 350, 364, 365, 369, 370, 394, 398, 400, 415, 485, 613.
- SDS Split, Informacije 1977, br. 7, 11, 13.

Kratice

SK = Solinska kronika, Solin

Službeni vjesnik = Službeni vjesnik Vojnog ordinarijata u Republici Hrvatskoj, Zagreb

Sto godina = Vinko Sanader – Marko Matijević (ur.), *Sto godina župe Gospe od Otoka Solin*, Solin 2011.

Literatura

M. Akmadža 2012 — Miroslav Akmadža, *Katolička crkva i Hrvatsko proljeće*, Časopis za suvremenu povijest 44/3, Zagreb 2012, 603-630.

M. Akmadža 2013 — Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, Zagreb – Slavonski Brod 2013.

M. Akmadža 2020 — Miroslav Akmadža, *Franjo Kuharić. Kardinal i vlast*, Zagreb 2020.

Biskupska poslanica 1976 — *Biskupska poslanica. Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata*, Zagreb 1976.

P. Z. Blajić 1976 — Petar Zdravko Blajić, *Solin '76. 1300-obljetnica kršćanstva u Hrvata. 1000-obljetnica svetišta Gospe od Otoka*, Sveta Cecilija 3, Zagreb 1976, 8-9.

F. Franić 1995a — Frane Franić, *Moje solinske uspomene. Hrvatsko proljeće i Gospin otok*, SK 12 (II), Solin 15. 8. 1995, 16-17.

F. Franić 1995b — Frane Franić, *Moje solinske uspomene. Godina velikih hrvatskih jubileja*, SK 13 (II), Solin 15. 9. 1995, 16.

P. Grgec – J. Marinov 1976 — Petar Grgec – J. Marinov [Vojmil Rabadan], *Legende o kraljici Jeleni*, Zagreb 1976.

D. Hudelist 2016 — Darko Hudelist, *Stjepan Krizin Sakač – stvarni autor projekta »Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata«*, Globus 1339, Zagreb 12. 8. 2016, https://www.darkohudelist.eu/det.php?id=80 (21. 5. 2026.)

D. Hudelist 2017 — Darko Hudelist, *Rim, a ne Beograd*, Zagreb 2017.

A. Jurić 1976 — Ante Jurić, *Salona – Solin*, Solin 1976.

A. Jurić 2011 — Ante Jurić, *Moj život pod zaštitom Gospe od otoka*, u: Sto godina, Solin 2011, 235-246.

L. Katić 1976 — Lovre Katić, *Davni glasovi iz solinskih ruševina*, Solin 1976.

F. Kuharić 1977 — Franjo Kuharić, *Pozdrav spomen-knjizi*, u: Drago Šimundža, *Godina velikoga zavjeta. Hrvatski kršćanski jubileji. Spomen-knjiga*, Split 1977, 6-7.

Ž. Kustić 1976 — Živko Kustić, *Mali ključ povijesti Crkve u Hrvata*, Zagreb 1976.

M. Matijević 2011 — Mario Matijević, *Svećenici – pastoralni djelatnici*, u: Sto godina, Solin 2011, 117-124.

V. Pavlinović 2011 — Vjekoslav Pavlinović, *Mojih četrdeset svećeničkih godina u Solinu*, u: Sto godina, Solin 2011, 247-260.

I. Raos 1976 — Ivan Raos, *Kraljičin vitez*, Zagreb 1976.

J. Soldo 1976 — Josip Soldo, *Pregled povijesti hrvatske Crkve*, Zagreb 1976.

J. Šetka 1976 — Jeronim Šetka, *Hrvatska kršćanska terminologija*, Split 1976.

D. Šimundža 1977 — Drago Šimundža, *Godina velikoga zavjeta. Hrvatski kršćanski jubileji. Spomen-knjiga*, Split 1977.

D. Šimundža 2011 — Drago Šimundža, *Hrvatski kršćanski jubileji u Solinu 1975./76.*, u: Sto godina, Solin 2011, 207-223.

D. Šimundža 2019 — Drago Šimundža, *Godina Velikoga zavjeta i hrvatski kršćanski jubileji*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 45/1, Split 2019, 435-450.

D. Šubić 1976 — Domagoj Šubić, *Dva izdanja o solinskoj prošlosti*, Crkva u svijetu 11/3, Split 1976, 303-304.

M. Trogrlić 2022a — Marko Trogrlić, *Trinaest stoljeća Kršćanstva u Hrvata (1975.-1984.). Ususret 50. godišnjici od početka hrvatskih jubilejskih gibanja. I. dio: Od začetka zamisli do Dana velikog zavjeta u Solinu 12. rujna 1976.*, Službeni vjesnik 1/90 (XXV), Zagreb 2022, 58-74.

M. Trogrlić 2022b — Marko Trogrlić, *Trinaest stoljeća Kršćanstva u Hrvata (1975.-1984.). Ususret 50. godišnjici od početka hrvatskih jubilejskih gibanja. II. dio: Od Solina do Nina*, Službeni vjesnik 2/91 (XXV), Zagreb 2022, 206-221.

M. Trogrlić 2023 — Marko Trogrlić, *Trinaest stoljeća Kršćanstva u Hrvata (1975.-1984.). Ususret 50. godišnjici od početka hrvatskih jubilejskih gibanja. III. dio: Od Nina do Marije Bistrice*, Službeni vjesnik 1/93 (XXVI), Zagreb 2023, 81-86.

Summary

Josip Dukić

The 1976 Solin Celebration Between Memory and Oblivion

Keywords: Rome, Zagreb, Split, Solin, Franjo Šeper, Franjo Kuharić, Frane Franić, Tugomir (Miro) Jovanović, Živko Kustić, Drago Šimundža, State Security Service, reports of the State Security Service

On Our Lady's Island in Solin, on September 12, 1976, a double jubilee was celebrated: the 1300th Anniversary of Christianity among the Croats and the 1000th Anniversary of the Death of Queen Jelena. The event carried an international and ecumenical character. It was led by the envoy of Pope Paul VI, Cardinal Franjo Šeper, and attended by high-ranking church dignitaries from all over Europe, as well as representatives of the Serbian Orthodox Church and the Islamic Religious Community.

The central gathering, held under the motto «Thirteen Centuries of Christianity among the Croats», attracted – according to a report by the State Security Service (SDS) – around 30,000 pilgrims, while church sources reported over 100,000 pilgrims from the homeland and abroad. Despite its significance, the Solin celebration generated almost no major scholarly interest. Aside from newspaper articles and some papers written mostly without footnotes or references to historical sources, notable exceptions include the works of Drago Šimundža, a member of the Celebration Committee, followed by Petar Zdravko Blajić, Darko Hudelist, Miroslav Akmadža, and Marko Trogrlić.

Šimundža's commemorative book *Year of the Great Vow: Croatian Christian Jubilees* (1977), which has served as the main source for studying the Solin celebration for five decades, unfortunately lacks references to the historical sources used, greatly diminishing its historiographical value. In this context, the reports (39 «information reports») of the State Security Service – which was simultaneously an enemy and a very attentive chronicler of the Solin celebration – are extremely valuable.

Despite its primary intent to monitor, document «hostile activity», and help suppress the event, the secret police paradoxically became the most meticulous chronicler of the Solin celebration. It is precisely these 39 « information reports» – used here for the first time as a historical source – that testify more than any other source to how complex and tense the relations between the Communist Party and the Church were before, during, and after the event. Furthermore, these historical sources help overcome historiographical oblivion and shape a balanced academic memory of the Solin celebration.

